VredesMagazine

Jaargang 7 nummer 3 — 3e kwartaal 2014 — Prijs euro 2,50

- **Kernontwapening**
- **Palestijns geweldloos verzet**

Onderzoeksdossier:

- **Eerste Wereldoorlog**

COMMENTAAR

Een storing in het ochtendgloren

Sylvia Wilbrink

Wanneer u dit leest, is de zomer begonnen. Maar laten we omdat de schaapskoude wellicht nog niet is verdreven, toch een paar maanden teruggaan om de idylle van een vroege lente weer te zien.

Op een mooie maartse morgen in Nederland werd een pas ontwaakte radioluisteraar getrakteerd op een NOS-verslag met een majoor die op een basisschool aan het uitleggen was hoe er "door de landmacht op 17 verschillende plaatsen in de wereld gewerkt werd aan vrede en veiligheid."

De kinderen konden ook genieten van zijn automatische (maar gelukkig ongeladen) wapen dat hij had meegebracht. Vroeg de verslaggever aan een van de kinderen: "Of ze later misschien ook bij defensie zou willen werken?" Antwoord: "Nee, want ik hou niet van bloed."

Uit een later persverslag in Trouw van 23 april bleek dit zich af te spelen op de Utrechtse Mytylschool. Een school voor kinderen met problemen die nooit in staat zullen zijn een baan bij het leger te krijgen. Wat doet het leger daar dan? Kinderen lekker maken met volwassen oorlogsspeelgoed? Of domweg de boodschap uitstralen dat het leger onverbrekelijk verbonden is met de nationale moraal en ook lief is voor kindertjes die niet als soldaat geboren zijn, omdat er in een land nu eenmaal een leger hoort en oorlog altijd beschikbaar is als een kinderspelletje voor de grote mensen?

Kijk maar, schrijft Trouw: "Jongeren kunnen wapens van dichtbij bewonderen. Ze kunnen in een slaapzak kruipen en bouillon – soldatenvoedsel – naar binnen slurpen. Ze kunnen tijgeren onder een net en ten slotte zich in een legeroutfit hijsen en hun gezicht schminken." Want kindertjes die wel als soldaat geboren zijn mogen al in het kader van de vooropleiding vanaf de zestiende oefenen, en worden daarvoor geworven! Een jongen waant zich een echte soldaat. In volledige uitrusting springt hij door het gras dat nu dezelfde kleur heeft als hijzelf. Hij duikt op een meisje uit zijn klas. "Jij moet meekomen! Jij hebt een moord gepleegd!" Hij springt op een ander af. "Durf je wel, onschuldige burgers doden!"

War Resisters International heeft na een internationale enquête een grote campagne lopen tegen dit soort propaganda en tegen de militarisering van de jeugd.

Akkoord, Nederland is geen Israël of Turkije, waar het leger volledig in de opvoeding is geïntegreerd en waar de jeugdjaren verplicht wordt afgerond met een veldtochtje tegen Palestijnen of Koerden.

Maar in ons eigen vreedzame vaderlandje is er allerminst reden om rustig te gaan slapen. De alom toenemende verheerlijking van het leger in de culturele omgeving van het dagelijkse leven is een zaak die – nu we de voorgeschiedenis van de Eerste Wereldoorlog weer tot leven roepen – iedere waakzame burger zal moeten verontrusten.

Want de boodschap is al lang bekend: oorlog is geen avonturendroom, maar een bloederige nachtmerrie en geen kinderspel. Zij ontstaat als onze vredesaspiraties door propaganda van *das Militär* in slaap zijn gesust.

Wordt wakker!

Jan Bervoets

De Nederlandse strijdmacht bestaat nu 200 jaar en geeft flink gas om propaganda te maken voor kinderen. tinyurl.com/legerinklas

In VredesMagazine jaargang 4 nr. 2 heeft van Mark Akkerman hierover in 2011 nog een artikel gestaan. tinyurl.com/vm2011-2

VOORPAGINA: Demonstratie bij de aandeelhoudersvergadering van AIRBUS, voorheen EADS. Amsterdam, 27 mei.
Foto: Martin Broek

COLOFON

VREDESMAGAZINE 3e KWARTAAL 2014 Uitgave van de vereniging VredesMedia waarin samenwerken: Haags Vredesplatform (HVP), Humanistisch Vredesberaad (HVB), Vredesbeweging Pais, Samenwerkingsverband Stop de Wapenwedloop, Antimilitaristies Onderzoekskollektief VD AMOK, Women's International League for Peace and Freedom (WILPF) afdeling Nederland. In VredesMagazine zijn de tijdschriften Kernwapens Weg!, VD AMOK en de dikke nummers van Vredeskoerier 't Kan Anders opgegaan. **REDACTIE:** Jan Bervoets, Boudewijn Chorus, Lies Deggeler, Hans Feddema, Benno Houweling, Kees Kalkman, Klaas Meijer, Anke Polak, Jan Schaake, Guido Schokker, Barbara Smedema, Egbert Wever. **AAN DIT NUMMER WERKTEN NAAST DE AUTEURS MEE:** Mark Akkerman, David-Jan Donner, Chris Geerse, Stijn van der Putte. De auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van een geplaatst stuk. De tekst van artikelen mag worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding. Copyrights van foto's en tekeningen berusten bij de desbetreffende fotograaf /illustrator. **FOTOREDACTIE:** Anne Vaillant **FOTOGRAFEN EN ILLUSTRATOREN:** Jan Bervoets, Joop Blom, Martin Broek, Albert Hahn, Marjolein Lensink, Len Munnik, Boyd Noorda, Anne Paq, Ruth Vandewalle. **VORMGEVING:** Jimmy Slothouwer **DRUKKER:** Drukkerij Mezclado, Tilburg **ABONNEMENTEN:** Interesse of aanmelding voor een abonnement op Vredesmagazine kan kenbaar gemaakt worden bij de redactie van VredesMagazine of bij een deelnemende organisatie. Een jaarabonnement op VredesMagazine (4 nummers) kost 10 euro. U kunt een abonnement nemen via info@vredesmagazine.nl of 015 7850137. **GIFTEN:** Bedragen die abonnees overmaken boven het verschuldigde abonnementsgeld worden beschouwd als gift voor het werk van de in VredesMagazine samenwerkende organisaties. **CONTACT VREDESMEDIA:** Vlamingstraat 82 2611 LA Delft, 015 7850137, info@vredesmedia.nl, www.vredesmedia.nl. **REDACTIEADRES:** Obrechtstraat 43 3572 EC Utrecht tel. 030 8901341. Artikelen naar info@vredesmagazine.nl. **KOPIJSLUITING VOLGEND NUMMER:** 5 augustus 2014. Verschijningsdatum volgend nummer: 10 september 2014 **ISSN 1876-0724**

INHOUD

EEN STORING IN HET OCHTENDGLOREN 2
Wapens in de klas
Jan Bervoets

WEIGEREN VIJANDEN TE ZIJN 4
Geweldloos verzet rond Palestijnse boomgaard
Jan Schaake

KOMEN WE LEVEND TERUG? 6
Achter het front
Anke Polak

HONDERD JAAR OORLOGSGEKTE 8
Tentoonstelling 'Oorlog & trauma' in Gent
Jan Bervoets

ALLE KERNWAPENS DE WERELD UIT 10
Stappenplan voor kernontwapening
Tom Sauer

LAVEREN IN SYRIË 15
Een onmogelijke, maar noodzakelijke missie
Ramzy Baroud

FOTOPAGINA'S ANNE PAQ 18
Klem in Calais, geen Straat naar Dover

DOSSIER: 21
Eerste Wereldoorlog
Leo van Bergen, Ron Blom, Kees Kalkman, Bas van der Plas, Stijn van der Putte

EN VERDER:

COLUMN 7
Boudewijn Chorus

COLUMN 13
Hans Feddema

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE VREDESBEWEGING 14
Chris Geerse

SPRINGSTOF 17
Mark Akkerman

OVERZICHT VAN BIJ VM AANGESLOTEN ORGANISATIES 20

KORTE BERICHTEN 33

SIGNALERING 35
Kees Kalkman

GEDICHT: "DE ONMOGELIJKE URBANISATIE" 36
Gust Gils

Foto: Anne Paq/Activestills

WELCOME IN CALAIS, MEI 2014

Weigeren vijanden te zijn

Het vredesproces tussen Israël en Palestina, vorig jaar door John Kerry begonnen, kan als mislukt worden beschouwd. Er was al weinig vertrouwen in een goede afloop. Opmerkelijk is ook dat dit zoveelste vredesproces nauwelijks ter sprake kwam in de talloze gesprekken die tijdens de studiereis werden gevoerd, die de Oecumenische Vrouwengroep Twente-Bethlehem de eerste helft van maart 2014 door Palestina en Israël organiseerde en waar ondergetekende aan deel mocht nemen. We maakten kennis met de impact van de voortdurende bezetting, van het steeds maar voortgaande "landjepik" door de stichting van nieuwe nederzettingen en van de bouw van de afscheidingsmuur. Hoe gaat men aan weerszijden van muur daarmee om en probeert men met geweldloze antwoorden de situatie op te lossen.

Foto: Tent of Nations

VLAK NADAT DE BULLDOZERS GEWEEST ZIJN

Met de afscheidingsmuur hebben we vooral kennis gemaakt in en rond de Palestijnse stad Bethlehem, die vrijwel volledig omgeven is door joodse nederzettingen en bijna geheel door de muur omsloten wordt. De bouw van de muur is echter nog niet geheel voltooid. Zo blijft de Palestijnse boer Daoud Nassar zich verzetten tegen de roof van zijn land, waarbij hij zijn hoop mede heeft gevestigd op een actieve betrokkenheid vanuit het buitenland. Voor dit doel heeft hij de 'Tent of Nations' opgericht met als motto "Weigeren om vijanden te zijn."

De heuveltop van 42 hectaren waarop de Tent of Nations ligt werd in 1916 door de grootvader van Daoud Nassar gekocht. Hij liet dit bij de toenmalige Ottomaanse autoriteiten registreren. Veel Palestijnen deden dit niet omdat ze er dan ook belasting over moesten betalen. Het probleem is dat zij dan ook geen eigendomsbewijs hebben. Dat bewijs hebben de Nassars wel, en de afgelopen eeuw hebben ze dit steeds laten bevestigen door achtereenvolgende autoriteiten: na de Ottomanen de Britten, de Jordaniërs en de Israëli's.

In 1991 confisqueerde Israël het land van Daoud Nassar. Daarop ging de familie procederen. Eerst bij het militair gerechtshof en inmiddels bij het hooggerechtshof. Al die rechtszaken kostten de familie inmiddels een bedrag van 150.000 dollar en het is nog steeds niet opgelost, maar zo lang de rechtszaken lopen kan de familie niet van haar grond verwijderd worden. Omdat ze juridisch niet weg te krijgen zijn, is door lokale autoriteiten en de bewoners van de omliggende nederzettingen fysieke druk uitgeoefend. Zo zijn in het verleden 250 olijfbomen omgehakt en waterbronnen vergiftigd. Familieleden en gasten zijn zelfs met geweren bedreigd.

De derde strategie is die van de verleiding. De familie Nassar voor haar land kreeg enorme bedragen aangeboden maar heeft ook dit geweigerd. En nu is de vierde strategie gaande, die van de isolatie. Er is geen waterleiding, gasleiding of elektriciteit en sinds 2001 is de toegangsweg tot de Tent of Nations geblokkeerd. Alleen via een flinke omweg is ze nog met een auto bereikbaar voor het transporteren van de oogst en van benodigdheden. Die weg dreigt echter ook afgesneden te worden door de bouw van het laatste stuk muur bij Bethlehem waardoor de Tent of Nations en een nabijgelegen Palestijns dorp aan de Israëlische kant van de muur terecht zullen komen. Veel Palestijnen uit dat dorp hebben al besloten te vertrekken en ook Daoud realiseert zich dat het nu echt moeilijk gaat worden.

Je kunt volgens hem op drie manieren op deze verdrijvingsstrategieën regeren. De eerste is met geweld, maar dat levert alleen maar meer geweld op. Je kunt het ook opgeven, wat velen hebben gedaan. Maar daardoor word je gevangene van je eigen frustraties. Een derde reactie is wegtrekken. De best opgeleide Palestijnen hebben hiervoor gekozen. Maar al doende laten ze hun land en hun geschie-

FONDS VREDESPROJECTEN HEEFT U NODIG!

Nog altijd voeren er mensen actie voor vrede. Zij kunnen uw steun goed gebruiken! Fonds Vredesprojecten steunt kleine radicale vredesacties aan de basis. Help mee.

Giro 4738565 t.n.v. Fonds Vredesprojecten

denis in de steek. Daoud en zijn familie willen geen slachtoffer zijn en ook niet haten. Ze willen daarentegen trouw blijven aan hun land, hun geschiedenis en aan hun recht. Dat leidt tot de weg van de geweldloosheid. Tot het weigeren om vijanden te worden. En op dat uitgangspunt is de Tent of Nations gebaseerd.

Die geweldloosheid heeft Daoud op drie manieren uitgewerkt. De eerste betreft het omgaan met de alledaagse frustraties. Omdat je machteloos bent tegen de kolonisten uit de omliggende nederzettingen en de militairen bij de *checkpoints* ben je geneigd de woede daarover af te reageren op vrouw en kinderen of op de vrijwilligers die bij de Tent of Nations rondlopen. Leren omgaan met die frustraties is dus van levensbelang om er zelf niet aan ten onder te gaan. De tweede manier is het voeren van de diverse juridische procedures en de derde de openstelling van de boerderij voor anderen. Er komen in dit kader vooral veel buitenlandse groepen maar ook Israëli's en zelfs mensen uit de omliggende nederzettingen.

Een derde, recentere uitwerking van de geweldloosheid is die van de zelfvoorzienendheid. Zeker ook met het oog op de toenemende isolatie van de Tent of Nations zal deze van levensbelang zijn. De Tent of Nations kan niet alleen van giften leven, want daarmee maak je jezelf te afhankelijk. Je zult in staat moeten zijn je eigen broek op te houden. Zo wekt de Tent of Nations zijn eigen elektriciteit op met behulp van zonnecollectoren en probeert ze ook op andere manieren zelfvoorzienend te worden en daardoor onafhankelijk van anderen. Dat laatste heeft ook andere Palestijnse boeren in de buurt geïnspireerd waarvan enkelen weer zijn teruggekeerd naar de landerijen die ze eerder al verlaten hadden.

Twee maanden na onze terugkomst in Nederland werden we opgeschrikt door het feit dat het Israëlische leger in vroege ochtend van 19 mei 2014 ruim 1.500 fruitbomen op het land van de Tent of Nations heeft verwoest. Onder talloze internationale bezoekers en vrijwilligers van de Tent of Nations wekte dit veel beroering. Ook in Nederland, waar inmiddels Kamervragen zijn gesteld. Opmerkelijk genoeg door het CDA.

VIJANDSCHAP OVERWINNEN

Hoewel de Israëlische bezettingspolitiek blijft voortgaan, zijn er talrijke joodse organisaties binnen en buiten Israël, die grote solidariteit met de Palestijnse bevolking laten blijken. Toen in het verleden het nieuws over de 250 omgehakte olijfbomen naar buiten kwam heeft een joodse organisatie in Groot-Brittannië op het grondgebied van de familie Nassar 250 nieuwe olijfbomen geplant. Het helpt de familie om de pesterijen en de fysieke druk te weerstaan.

In Israël bezochten we de 25 jaar geleden opgerichte organisatie *Rabbis for Human Rights*. Volgens de voorzitter, de liberaal-joodse rabbijn Arik Ascherman, maakt de Israëlische regering het geclaimde joodse karakter van de staat Israël absoluut niet waar. Omdat zij niet de joodse waarden als vrede en gerechtigheid respecteert. Het Israëlisch optreden in de bezette gebieden kun je volgens Ascherman alleen maar als onrecht kwalificeren, en daar kun je, als je als jood deze waarden wel respecteert, niet passief bij blijven toekijken. Als Israëli kun je je hoofd in het zand steken, je kunt de straat op gaan en roepen dat Israël een Apartheidsstaat is, maar je kunt ook proberen je verantwoordelijkheid te nemen en je mede-Israëli hierop aanspreken

Rabbis for Human Rights heeft een aantal advocaten in dienst die de Palestijnen helpen rechtszaken tegen de Israëlische autoriteiten aan te spannen, maar ook werpt ze veelvuldig menselijke blokkades op als het Israëlisch leger tot de sloop van Palestijnse huizen en dorpen overgaat. Bij die gelegenheden is Ascherman regelmatig gearresteerd en eenmaal belandde hij met een Palestijnse jongen in een cel. Na hun vrijlating liet die Palestijnse jongen aan de verzamelde Arabische pers weten dat hij bang was geweest maar dat een lange man met een keppeltje hem in de cel had gezegd dat hij niet bang hoefde te zijn. Ascherman vraagt ons dan: "Wie zet zich nu daadwerkelijk voor een duurzame vrede tussen Israël en de Palestijnen in: het Israëlische leger, dat dag in dag uit haat zaait? Of die enkeling die in eigen land als landverrader wordt gezien, maar die in de herinnering van een jonge Palestijn is gegrift als een lange man met een keppeltje die hem had gezegd dat hij niet bang hoefde te zijn?"

Foto: Tent of Nations

WEIGEREN VIJANDEN TE ZIJN

Jan Schaake

Een uitgebreider verslag van de studiereis en van de 30 gesprekken die het reisgezelschap met organisaties in Palestina en Israël heeft gevoerd is na te lezen op de weblog: tinyurl.com/twstudie.

Foto: Ruth Vandewalle

Komen we levend terug?

De Nederlandse journalist Jan Eikelboom is dit jaar voorlopig een van de meest geprezen en bekroonde oorlogscorrespondenten in het land, die met zijn boek "Achter het front" veel lof krijgt. Niet onterecht, want het boek over vijfentwintig jaar journalistiek is boeiend en zeer informatief; het wordt ook wel het handboek voor oorlogsjournalistiek genoemd. Het bevat vooral verhalen over de keuzes in zijn vak en over het leven met de vrees of men wel van een reis levend terug zal komen.

Eikelboom (*1964) woont in Hilversum, maar is zeer goed bekend met de actualiteit in het Midden Oosten. Door meerdere bezoeken (wel honderd) en jarenlange verslaggeving voor de televisie kan hij de veranderingen van de publieke opinie en het heersende regiem goed waarnemen, verklaart hij in een interview aan het journalistenplatform "de buitenlandredactie.nl". Op de verhalen over de *good and bad guys* in zijn reportages is hij trots, maar ook verrast over de vooringenomen reacties uit/in Nederland. Zijn blog, site en *twitters* zijn heel informatief, actueel en aan te bevelen. Eikelboom begon zijn loopbaan in 1991 in Israël over de vredesonderhandelingen en maakt sindsdien reportages voor televisie en radio. Hij spreekt Arabisch en voelt zich in het Midden Oosten thuis.

WAARHEID EN OBJECTIVITEIT

"Achter het front" gaat over zijn waarnemingen in Tunesië, Iran, Egypte, Gaza, maar vooral over Syrië, het land waar negenentwintig journalisten of fotografen het leven hebben gelaten en velen zijn ontvoerd. Eikelboom werkt niet alleen, de vele mensen die de reportages mogelijk maken (voorbereidende redacteuren, cameramensen, fixers) worden uitdrukkelijk vermeld. De beslissingen over de gang naar een gevaarlijk oorlogsgebied worden vaak gezamenlijk genomen. In zijn werk zoekt hij naar de waarheid en probeert hij beide kanten van een verhaal te melden, want onwaarheden (opzettelijk verspreid of door verkleuring van de werkelijkheid) beïnvloeden de publieke opinie. Maar wie kan zeggen of een aantal doden juist is als controle niet mogelijk is? Eikelboom vindt dat journalisten ook moeten durven zeggen dat ze het niet weten en dat collega's zich bescheidener moeten opstellen. Hij is heel scherp in zijn kritiek op de "objectiviteit van de journalisten tegenwoordig," die "vaker *views* in plaats van *news* bieden."

Het exclusieve interview met Ahmadinejad in 2010 heeft Eikelboom vooral klaargespeeld door de jarenlang continue verzoeken aan de diplomaten van zijn medewerkers en de kwaliteit van zijn reportages, waarin zijn onafhankelijke opstelling de doorslag geeft. Het lukte hem een half uur met de president in Teheran over zorgvuldig gekozen onderwerpen te praten: het atoomprogramma en de kwestie Zahra Bahram (Iraans-Nederlandse, ter dood veroordeeld wegens drugsmokkel). Het interview is gekwalificeerd als indrukwekkend, als een politiek-juridisch spel met een sympathiek ogende president, die slim pareert. Eikelboom is er terecht trots op.

Als hij in 2013 in Iran terug komt, wordt het team behoorlijk door autoriteiten gehinderd (camera en papieren dreigen in beslag genomen te worden) en proeft hij angst. De sancties schijnen te

werken. Tijdens de verkiezingen is contact met buitenland gemakkelijker en mogen ze daar opnames maken. Over de uitslag is iedereen verbaasd: Rohani is de nieuwe president van Iran.

SYRIË

"Oorlog is beangstigend en opwindend tegelijk. Nergens is leven intenser dan aan de rand van de dood. De geluiden zijn scherper, de kleuren helderder." Deze zin van Jan Eikelboom is illustrerend voor zijn vertelkunst. Zij is de aanhef van een reeks aaneengeschakelde verslagen over zijn werk in Syrië, die niet zijn uitgezonden. Waar hij in 2011 ook tevergeefs probeert een reportage te maken op een toeristenvisum. Een jaar later maakt hij toch een reportage in een rustig Damascus en vraagt zich af of het regime Assad echt valt, zoals velen voorspellen. Hij hoort tegenstrijdige berichten van burgers en twijfelt over de deugdelijkheid van zijn reportage. Ook in Nederland is er twijfel en kritiek en hij ziet in dat de werkelijkheid in Syrië complex is: ook de oppositie heeft 'vuile handen'. Een dilemma. Dan ervaart hij hoe zijn reportages voor propaganda worden gebruikt. Hij wordt ook door de AIVD benaderd en gewaarschuwd wegens bedreigingen. Als hij in 2012 een reportage in Homs (waar de rebellen heersen) wil maken, is het team het niet eens over de gevaren en blaast men de operatie af. Hij baalt.

Later is de publieke opinie door de uitzichtloze situatie in Syrië moe, ook van het humanitaire drama van alledag. Een uitgebreide reportage over vluchtelingen trekt weinig kijkers, concludeert hij teleurgesteld.

In een interview op de immigrantensite – wijblijvenhier.nl – zegt Eikelboom op een vraag over de gebeurtenissen in Syrië: "het mechanisme dat mensen tegen elkaar opzet is overal op de wereld hetzelfde. Kijk hoe discussies verlopen over zwarte piet of de huisvesting van pedofielen. Groepen mensen reageren direct erg emotioneel en zijn in hun argumentatie bijna niet voor rede vatbaar. We moeten oppassen: wat in Syrië speelt kan ook hier gebeuren."

Anke Polak

Bronnen: Jan Eikelboom, Achter het front, uitgeverij Balans, Amsterdam 2014
www.janeikelboom.com

COLUMN CHORUS

De orde van de dag

Volgens de Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten is dankzij het PRISM-afluisterprogramma van de NSA in de eerste helft van 2013 één aanslag in Nederland voorkomen. Details maakte de Kamercommissie niet bekend in haar eind mei 2014 verschenen jaarverslag over 2013. Dat dit een hoogst ongeloofwaardige mededeling is, is voor lezers van *No place to hide: Edward Snowden, the NSA and the U.S. Surveillance State*, het boek van journalist Glenn Greenwald over de onthullingen van Snowden, meteen duidelijk. De Amerikaanse federale rechter, die in februari dit jaar het PRISM-programma ongrondwettelijk verklaarde en van 'bijna orwelliaanse proporties' noemde, vermeldde bij zijn vonnis, dat de Amerikaanse regering tot dan toe (dus ruim een half jaar na de mededeling over de verijdelde aanslag aan de Kamercommissie) niet één terroristische aanslag had kunnen noemen die voorkomen was dankzij NSA-inlichtingen. Ook in het kort nadien verschenen adviesrapport van de commissie die Obama na het losbarsten van het NSA-schandaal had ingesteld, werd gehakt gemaakt van de bewering dat de afluisterprogramma's onmisbaar waren: "Ons onderzoek heeft uitgewezen dat de informatie die voortkwam uit telefoongegevens (-) geen essentiële bijdrage heeft geleverd aan de bestrijding van terrorisme." Dus wie liegt hier?

Leugens en ontkenningen tegen beter weten in zijn helaas ook het handelsmerk van de bewindslieden geworden die in Nederland verantwoordelijk zijn voor de inlichtingendiensten, beschreef ik in mijn vorige column. Pijnlijker nog is dat, sinds de onthullingen over de hand- en spandiensten van Nederland aan de NSA, het parlement niets heeft ondernomen om de regering hierover verantwoording te laten afleggen. Wel heeft Ronald van Raak van de SP in april in een motie de regering verzocht de Kamer te informeren over de functie van het satellietschotelpark in Burum *als onderdeel van het Amerikaanse spionageapparaat*, maar deze motie is verworpen en de Kamer is vervolgens vrolijk overgegaan tot de orde van dag.

Dat is niet alleen verbijsterend, omdat de effectiviteit van het NSA-werk tegen terrorisme onbewezen is, maar ook omdat uit de onthulde documenten zonneklaar is gebleken, dat de NSA zich eveneens ongebreideld bezighoudt met economische en diplomatieke spionage. Greenwald concludeert in zijn boek (in Nederlandse vertaling verschenen onder de titel *De afluisterstaat*) zelfs, dat de Amerikaanse regering er, getuige de NSA-programma's, op uit is "overal op aarde korte metten te maken met elektronische privacy." Het doel van deze afluisterstaat is expliciet geformuleerd als: "het verzamelen, opslaan, inzien en analyseren van alle elektronische communicatie door en tussen mensen wereldwijd." En onze volksvertegenwoordigers gaan over tot de orde van de dag.

Boudewijn Chorus

Honderd jaar oorlogsgekte

Te Gent wordt tot 30 juni in het Museum Dr. Guislain over de geschiedenis van de psychiatrie een tentoonstelling gehouden over oorlogspsychiatrie. Onder de titel Oorlog & trauma, soldaten en psychiatrie 1914-2014, wordt herdacht hoe tijdens de Eerste Wereldoorlog werd ontdekt dat oorlog ook tot blijvende psychische kwetsuren kan leiden. Hoe dit toen werd geconstateerd, welke ontwikkelingen er in volgende oorlogen plaats vonden en hoe het trauma ook in vredestijd kan voorkomen, wordt in een viertal grote zalen op een etage van het omvangrijke gebouw indringend vertoond.

RECHTS: LOTUS (2013) VAN JOHAN TAHON.

Blijvend zijn de beelden die men aantreft in de geïllustreerde brochure *Krieg dem Kriege!*, die in 1924 door de pacifist Ernst Friedrich in vier talen werd uitgegeven, waaronder het Nederlands. In de laatste katernen vindt men de verminkte gezichten met weggeschoten ogen, neuzen en monden. Welhaast even confronterend is de verzameling achterin een zijzaal, *And the band played on*. Men ziet een militair muziekgezelschap van historische plastische chirurgie patiënten van de Krimoorlog tot nu, door de Britse kunstenares Eleanor Crook.

Shellshock is van alle tijden. In Charles Dickens' historische roman *Barnaby Rudge*, die zich afspeelt tijdens de antipaapse opstanden in Londen van 1780, is sprake van een overval op een herberg in Clerkenwell. De waard John Willet die daarbij van zijn dochter wordt beroofd, blijft in een staat van emotieloze versuffing achter, die hem afhankelijk maakt van de verpleging van zijn kinderen. Maar zij is definitief als zodanig gediagnosticeerd in de loop van de Eerste Wereldoorlog, toen patiënten met dezelfde fenomenen: verstijfd, trillend over het hele lijf of bij vlagen uitbarstend in tomeloze paniek- of razernijaanvallen de psychiatrische inrichtingen bevolkten. Wat als zodanig werd onderkend was slechts 'het topje van een ijsberg'. Tal van 'hysterische' patiënten zijn als simulanten wegens desertie gefusilleerd. De latere surrealistische kunstschilder André Masson, van wie een zestal tekeningen in de zaal zijn geëxposeerd, ontkwam ternauwernood aan dit lot en kon zijn geschiedenis nog in memoires navertellen. Hij was "niet gek, slechts getraumatiseerd," zo werd hem meegedeeld. Andere kunstenaars die blijkens deze expositie door de oorlog zijn 'veranderd' zijn Georg Grosz en Rik Wouters.

De tentoonstelling vervolgt met een hoofdstuk over de Tweede Wereldoorlog, waarin totaal andere onderwerpen aan de orde komen: het psychiatriebeleid van het Derde Rijk, dat feitelijk een euthanasiebeleid is, en de gevolgen van concentratiekampen, met name voor slachtoffers van de Holocaust. Elders in het gebouw kan men zien hoe Vlaamse nazi's van 1940 tot 1944 propaganda maakten voor sterilisatie van erfelijk belaste "minderwaardigen". Hier wordt vooral de nadruk gelegd op de therapeutische verwerking van individuele oorlogsverledens, die worden afgesloten met een groot bord *Nacht und Nebel*.

TEKENING VAN GEORG GROSZ (1893-1959)

In de andere zaal vindt men een overzicht van oorlogsfoto's, variërend van het Gouden Camera-icoon van een standrechtelijke executie van een Vietnamees tot een minder bekende foto van Cartier Bresson over de vervolging van foute burgers na de bevrijding van Parijs. Het ontbreken van de hospitaalfoto's van Friedrich wordt hier gecompenseerd door tal van voorbeelden waarbij gewonde militairen onder het mes moeten. Capa kan men zien als fotograaf in Thai Bin tijdens de Eerste Indochinaoorlog, voordat hij daar omkwam. Men kan er lang bij stil staan, alle foto's staan wandbreed dicht op elkaar bijeen geplakt.

EN WAT IS NU EIGENLIJK VREDE?

Langzamerhand krijgt de bezoeker inzicht in het verschijnsel trauma als alle-

DETAIL VAN WASSEN BEELD (2013) VAN ELEANOR CROOK.

Foto's: Jan Bervoets

daags fenomeen, dat niet alleen soldaten in actie, maar ook burgers treffen kan. En dat laatste niet alleen in oorlogstijd. Een videofilm laat zien hoe zwaar huiselijk geweld dezelfde effecten teweeg kan brengen als oorlogsstress. Tegelijkertijd wordt met huiselijk speelgoed oorlog uitgebeeld. Er is een kijkkast opgezet, waarin men scènes uit de onlangs gesloten Abu Graip-gevangenis in Bagdad ziet afgebeeld met legosteentjes en de daarbij behorende figuren, en dat is ook het geval met een gebombardeerd dorp. Dat krijgt een heus kerkhof met echte geraamtes.

Als men de tentoonstelling verlaat, lijkt het erop dat de oorlog, aanvankelijk een historisch fenomeen van de slagvelden rond de IJzer, de Somme of Verdun, tot de eigen huiskamer of keuken is doorgedrongen. Niet alleen via de televisiebeelden van de nieuwsdienst, maar ook de verhalen van de directe omgeving in de samenleving brengen de oorlog aan de man. Het lijkt erop dat de oorlog niets uitzonderlijks is geworden, maar een maatschappelijk fenomeen dat in de hele cultuur is ingebed. Dat komt misschien doordat de psychiatrie een algemeen bestaand verschijnsel, dat eerst in oorlogstijd is ontdekt, nu als algemeen voorkomende situatie ziet. En instructie over de psyche is nu eenmaal het eerste doel is van het Museum Guislain.

Maar het geeft ook perspectieven voor het nadenken over een maatschappij die deze waanzin de wereld uit kan bannen.

Jan Bervoets

TEKENING VAN ANDRÉ MASSON (1896-1987)

Het Museum Dr. Guislain bevindt zich op Stroplaan nr. 5 in Gent en is het gemakkelijkst te bereiken met tramlijn 1, vanaf station Gent St. Pieter.

Meer details over shellshock, willekeurige executies wegens desertie en de brochure Krieg dem Kriege van Ernst Friedrich in De AS 186/187, de artikelen van Marius de Geus en Martin Smit.

Over André Masson wordt een artikel gepubliceerd in Buiten de Orde 2014-2, met vertaalde fragmenten uit zijn memoires.

Alle kernwapens de wereld uit

Op 17 mei werd in Amersfoort door de Nederlandse Vereniging voor Medische Polemologie (NVMP) een symposium gehouden onder de titel *Zit er schot in de kernontwapening?* **Hier hield Prof. Dr. Tom Sauer, hoofddocent politieke wetenschappen Universiteit van Antwerpen een lezing, waarvan wij het grootste gedeelte hier afdrukken. Na een inleiding gaat hij op de huidige stand van zaken in.**

Waarom kernwapens de wereld uit?

Ik wil niet gezegd hebben dat kernwapens geen afschrikkend element kunnen zijn. Punt is dat de mogelijke voordelen van kernwapens niet opwegen tegen de vele nadelen. Het grootste zogenaamde voordeel, afschrikking en dus stabiliteit en veiligheid, moet met een korreltje zout worden genomen. Het is niet omdat er na 1945 geen kernwapens meer zijn gebruikt dat afschrikking altijd gewerkt heeft. Het is niet omdat na 1945 geen Derde Wereldoorlog uitbrak, dat we ten eeuwige dagen kernwapens moeten bewaren. Neen, neen, en nog eens neen. Het is een mythe te geloven dat nucleaire afschrikking een wondermiddel is, dat voorkomt dat er nog conventionele oorlogen worden gevoerd. Waarom? Zeven redenen.

Ten eerste is het zo dat ook zonder kernwapens geen Derde Wereldoorlog zou uitgebroken zijn; niet alleen omdat er vele andere verklaringen zijn die overtuigender zijn. Zo is de reden dat Frankrijk en Duitsland – eeuwige aartsrivalen die verschillende oorlogen hebben gevoerd – geen oorlog meer hebben gevoerd na WO II niets te maken heeft met kernwapens, maar met de Europese integratie. Vandaar de terechte Nobelprijs voor de Vrede voor de EU enkele jaren geleden. Daarnaast is de herinnering aan die wereldoorlogen, zeker voor hen die die oorlogen hebben meegemaakt, een meer dan voldoende reden om er alles aan te doen om een derde te voorkomen. Daar heb je opnieuw geen nucleaire afschrikking voor nodig. Ook de toegenomen economische interdependentie maakt dat staten meer dan tweemaal zullen nadenken om opnieuw oorlog te gaan voeren. Dit zijn dus redenen die volgens mij beter verklaren waarom de VS en de USSR geen Derde Wereldoorlog hebben gevoerd. Het is trouwens zeer goed mogelijk dat geen van beide supermachten ooit zelfs maar de intentie heeft gehad om elkaars territorium aan te vallen en te bezetten. Historische archieven leren ons nu dat zelfs Stalin nooit die intentie heeft gehad. Als dat waar is, dan is het zelfs per definitie onmogelijk te checken of nucleaire afschrikking gewerkt heeft.

Afschrikking of dreigende werkelijkheid?

Nucleaire afschrikking heeft in de praktijk reeds een paar keer faliekant gefaald. Inderdaad, verscheidene van die negen kernwapenstaten zijn in het verleden aangevallen geweest door niet-kernwapenstaten, wat regelrecht ingaat tegen de nucleaire afschrikkingstheorie. De Argentijnen die de Falklands aanvielen en bezet hielden; Saddam Hoessein die Scuds afvuurde tegen Israël; al-Qaeda die de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk aanviel; en *top of the bill* Egypte en Syrië die Israël aanvielen in 1973. Je moet het maar durven. Komt daarbij dat in al die gevallen de atoomstaten niet gedaan hebben wat ze impliciet gedreigd hadden te doen, met name terugschieten met kernwapens. Het gevolg is dat velen deze nucleaire afschrikkingspolitiek zuiver als bluf aanzien, zeker als voorstanders van kernwapens ook constant beweren dat nucleaire afschrikking impliceert dat kernwapens niet hoeven gebruikt te worden; dat is natuurlijk de wereld op zijn kop: het concept afschrikking impliceert het gebruik van kernwapens als afschrikking heeft gefaald. Door dat te ontkennen, zal de vijand nog veel minder geloven dat deze wapens effectief zullen worden ingezet.

Kernwapenstaten hebben soms dicht bij de afgrond gestaan; ik denk aan de Cuba-crisis; ik denk ook aan Able Archer in 1983. Zal een volgende Cuba-crisis ook zo aflopen?

Bovendien maken kernwapens kernwapenstaten soms overmoedig: zo vond Pakistan blijkbaar het moment gekomen om een jaar na atoomtesten te hebben uitgevoerd, Kashmir binnen te vallen; 1.000 doden vielen er, dus per definitie een oorlog. Wie zegt dat volgende keer dit niet verder escaleert tot het nucleaire niveau? Onze koele minnaars van kernwapens spelen met vuur, letterlijk en figuurlijk. En dan is er ook het risico op niet-geautoriseerd gebruik, gebruik na vals alarm, en het risico op incidenten en accidenten. Lees er het nieuwste boek van Eric Schlosser 'Command and control' maar op na. Dr Strangelove is minder fictie dan we soms denken.

Al deze nadelen worden er niet kleiner op als kernwapens worden aangemaakt door landen zonder democratisch bestuur, met een hoge mate van corruptie, gelegen in onstabiele regio's zoals het Midden-Oosten, Zuid of Oost-Azië. Denk aan Pakistan, Noord Korea, mogelijk in de toekomst Iran, Saoedi-Arabië en Egypte.

Tot slot, *het worst-case scenario* is natuurlijk dat niet-staatsactoren, terroristische organisaties zoals al-Qaeda, over kernwapens beschikken. Zoals de Neder-

Foto: Joop Blom

landers nu wel weten dankzij de top in Den Haag is dat scenario reëel. Hoe langer de kernwapenstaten vasthouden aan kernwapens, hoe groter de kans dat het mis zal gaan. Kortom, ik denk – en velen met mij – dat het noodzakelijk is om op termijn van kernwapens af te geraken. Dat is trouwens ook de doelstelling van het *Nonproliferatieverdrag* (NPV): een bindend internationaal rechterlijk verdrag.

Voorwaarden voor een kernwapenvrije wereld

Vijf voorwaarden dienen voldaan te zijn opdat een wereld zonder atoomwapens kan worden gerealiseerd:

1. Alle kernwapenstaten moeten akkoord zijn, dus universaliteit. Als niet iedereen meedoet, dan gaat het feestje niet door.

2. Een verregaand verificatiesysteem, zoals bij de chemische wapens (en in tegenstelling met de biologische wapens). In een kernwapenvrije wereld is er ook qua controles geen verschil meer tussen staten. En vandaag is dat wel het geval, namelijk controles in de niet-atoomstaten en geen controles in de atoomstaten.

3. Een sanctiesysteem voor het geval een staat zich niet zou houden aan de afspraken.

4. Een andere samenstelling van de Veiligheidsraad: India zal haar kernwapens niet opgeven als ze geen permanent zitje krijgt in de Veiligheidsraad. Die samenstelling moet sowieso aangepast worden, los van de kernwapenproblematiek.

5. *Last but not least*, het collectief veiligheidssysteem dat we nu kennen moet worden aangepast. De Bush doctrine die stelt dat de VS elk land op gelijk welk moment kan aanvallen, moet de vuilbak in. Anders zullen staten als Noord-Korea en mogelijk Iran nooit hun kernwapens opgeven.

Gerelateerd dient ook het evenwicht betreffende conventionele wapens bekeken te worden. Kortom, er moet met andere, duidelijke regels worden afgesproken hoe er wordt omgegaan met gebruik van geweld door staten in de wereld.

Hoe concreet is zo'n kernwapenvrije wereld te realiseren?

Lange tijd heb ik gedacht dat we het stap-voor-stap moesten aanpakken, de weg van de geleidelijkheid: om te beginnen met het terugtrekken van de 200 resterende Amerikaanse tactische kernwapens in Europa, wat we twintig jaar geleden al hadden moeten doen. Daarna de tactische kernwapens in het algemeen, om dan te komen tot de strategische, eerst bilateraal tussen de VS en Rusland, nadien multilateraal met de andere kernwapenstaten, zijnde China, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, India, Pakistan, Israël, en Noord-Korea. En in de tussentijd ervoor te zorgen dat deze nucleaire club geen verdere uitbreiding krijgt met landen zoals Iran.

Maar het eindresultaat is relatief magertjes: de bommen liggen nog steeds in Kleine Brogel, en worden waarschijnlijk zelfs voor 10 miljard dollar gemoderniseerd. De vredesbeweging heeft zich opnieuw ingewerkt in de materie. Maar hun lobbypotentieel is beperkt gebleken. In 2011 heeft de toenmalige nieuwe Belgische regering (onder een socialistische eerste minister!) niet eens de paragraaf over de terugtrekking in het Duitse regeerakkoord in het Belgisch regeerakkoord willen herhalen. De vredesbeweging mist niet alleen aansluiting bij de politiek, zij mist ook aansluiting bij de bevolking, en dat is veel verontrustender. De duidelijkste indicatie was de zwakke opkomst bij *Time To Go*: 1.500 betogers, *and that's it.*

Als academicus roep ik dus af en toe in een opiniestuk op, om de kernwapens uit België terug te sturen. Omdat de vredesbeweging in Vlaanderen niet echt bezig was met dit thema – behalve Vredesactie met haar Bomspotting acties (die al enige tijd over hun hoogtepunt heen zijn) dacht ik dat het goed was de vredesbeweging wakker te schudden. Samen met de vredesbeweging ben ik naar de Eerste Minister en de Minister van Buitenlandse Zaken getrokken. Ik ben er in geslaagd de verschillende vredesorganisaties te overtuigen om opnieuw op straat te komen, meer bepaald met de *Time to Go* actie van 20 oktober jongstleden.

Tekening: Len Munnik

Het enige lichtpuntje is dat de Vlaamse socialisten in de aanloop van de parlementsverkiezingen voor het eerst gezegd hebben dat ze van de kernbommen een breekpunt bij het opstellen van het regeerakkoord zullen maken. Eerst zien en dan geloven, natuurlijk.

Een internationaal initiatief gaat van start

Op mondiaal vlak is er echter een zeer positieve ontwikkeling gaande, namelijk de oproep van veel niet-kernwapenstaten en enkele nieuwe mondiale NGO's, zoals

DE OVSE NEEMT WAAR BIJ DE ANTI-KERNBOMDEMONSTRATIE TIJDENS DE NSS OP 24 MAART.

de *International Campaign for the Abolition of Nuclear Weapons* (ICAN), om kernwapens simpelweg uit de wereld te bannen. Het is deze ontwikkeling die ik uitermate koester omdat het een realistisch scenario oplevert om kernwapens eens en voorgoed te elimineren.

De aanpak bestaat uit vijf verschillende stappen, die stuk voor stuk haalbaar zijn.

Een eerste stap is de publieke opinie in de wereld uitleggen wat kernwapens zijn. Dat kan het best door hen te wijzen op wat de gevolgen zullen zijn van het gebruik van kernwapens, de zogenaamde humanitaire gevolgen van het gebruik van kernwapens voor ieder van ons. Zo werden er reeds twee belangrijke conferenties gehouden, een eerste in Oslo in 2013, gevolgd door een opvolgingsconferentie in Mexico begin dit jaar. Een derde staat gepland in Wenen in december. Deze conferenties werden bijgewoond door een 140-tal staten, daarnaast werd telkens een NGO conferentie gehouden, waar een nieuwe dynamiek van uitgaat; maar hier worden de klassieke vredesbewegingen en mensenrechtenbewegingen gemist. Ook is opmerkelijk dat de kernwapenstaten hun kat naar die gouvernementele conferenties hebben gestuurd, en dat ook onze landen niet de meest actieve participanten waren. Hier is werk aan de winkel voor u, die deze problematiek genegen is. Positief is dan weer dat een land als Zwitserland, een EU-staat zoals Oostenrijk, en zelfs een NAVO-lidstaat zoals Noorwegen trekkers zijn van deze nieuwe evolutie. Positief is ook dat het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde

Om te beginnen met Nederland

Op 24 maart werden rond het middaguur in Den Haag zeventig mensen door de politie opgepakt, die tijdens de *Nucelar Security Summit* een demonstratieve mars waren begonnen tegen de atoombom. De top zelf maakte deel uit van een circuit van internationaal beraad van regeringsleiders over de beveiliging van nucleaire producten tegen terrorisme. Het Haags Vredesplatform flyerde: “Zolang het meest vuile radioactieve vernietigingswapen de wereld niet uit is, kan het doel waarnaar de nucleaire veiligheidstop wil streven onmogelijk worden bereikt. Dat maakt de NSS ongeloofwaardig – om de term hypocriet maar niet te gebruiken.”
“Als het echt om nucleaire veiligheid gaat, zou je dus moeten beginnen met het afschaffen van kernwapens en kernenergie. Dan hoeft daarvoor ook helemaal geen radio-actief materiaal meer beveiligd te worden.”

Maar de NSS leek daar niet aan te willen. Over de atoombom waren andere afspraken gemaakt. De Amerikaanse Rekenkamer had in 2013 immers onthuld dat zes NAVO-lidstaten, waaronder Nederland, in april 2010 akkoord waren gegaan met stationering van nieuwe Amerikaanse kernwapens, onder andere in Volkel, dat in het rapport met name werd genoemd. De VS wil de nucleaire B61-bommen vervangen door een modernere versie met staartvinnen die nog vernietigender zijn. Ook vindt men dat de Joint Strike Fighter (JSF) het atoomwapen moet kunnen afwerpen. Daartegenover staan de moties van de Tweede Kamer over de voorwaarden waaronder de regering met de JSF akkoord zou moeten gaan en zeker met een motie waarin de regering wordt uitgenodigd uit atoomprogramma’s te stappen.

Met deze kennis zijn we op weg gegaan in een stad waar een noodverordening was afgekondigd. Slechts het afgelegen Malieveld – een lege vlakte in de stad, gescheiden door twee autobanen en dus ver van enig publiek – werd als manifestatieplaats aangewezen. Wij wilden een petitie aanbieden aan de regeringshoofden om de verontrusting van de bevolking tot uitdrukking te brengen over het nog altijd bestaan van atoombommen.

Wij – althans de initiatiefnemers van deze demonstratie – hebben bewust burgerlijke ongehoorzaamheid gepropageerd en de wet overtreden om een redelijk doel te bereiken: de afschaffing van de atoombom onder de aandacht brengen in een omgeving waarin alle wereldleiders bijeen zijn gekomen. Door de regels van de noodverordening van de burgemeester van Den Haag, voelden wij ons monddood gemaakt. Wij vonden dat de strijd tegen de atoombom een zaak is die in de context van de *Summit* wel degelijk aan de orde mocht komen en dat daarover niet mocht worden gezwegen. Er is tijdens de *Summit* een oproep van minister Timmermans geweest om tot beperking van kernwapens te komen en tot het verdrag tot verbod van de kernbom. Maar deze oproep, gedaan tijdens een tafelrede bij een lunch, heeft geen verder bereik gehad dan de ministeriële nieuwssite van Buitenlandse Zaken van de dag erna en heeft de media dus niet gehaald.

Jan Bervoets

Staten hebben geweifeld om deel te nemen, en nu opnieuw weifelen om aan de derde conferentie deel te nemen.

Een tweede stap zal zijn op basis van de resultaten van de vorige conferenties, te concluderen dat de enige realistische uitweg dat het gebruik van kernwapens voorkomt, er in zal bestaan om een verbod op kernwapens uit te vaardigen. Net zoals bij de landmijnen en clustermunities. In theorie zou men deze fase nog kunnen opsplitsen in een verbod op het gebruik en een algemeen verbod (op gebruik en bezit). Maar omdat de kernwapenstaten blijkbaar toch weinig of geen interesse hebben in substantiële stappen naar nucleaire eliminatie, laat staan om op korte termijn multilaterale onderhandelingen in deze zin op te starten, gaat men beter voor de *full monty*: een verbod op gebruik en bezit. Dit is trouwens in overeenstemming met het NPV. Merk op dat de kernwapenstaten hoogstwaarschijnlijk afzijdig zullen blijven in deze fase. Idealiter kiezen de niet-atoomstaten binnen de NAVO de kant van Noorwegen en niet die van de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Mij lijkt deze strijd primordiaal voor de vredesbeweging in onze contreien. Overtuig uw regering om een actieve rol te spelen in deze evolutie, die niet tegen te houden zal zijn. De meest recente indicatie van deze trend is de klacht die de Marshall-eilanden zeer recentelijk hebben ingediend bij het Internationaal Gerechtshof in Den Haag tegen alle kernwapenstaten. De bedoeling moet zijn dat de antinucleaire norm door dit verbod een boost krijgt en dat de kernwapenstaten geïsoleerd achter blijven.

Een derde stap zal erin bestaan twijfelende landen, zowel niet-kernwapenstaten als kernwapenstaten, te overtuigen om zich aan te sluiten bij het verbod op kernwapens. Dat verbod zal, in ieder geval in democratieën als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, en mogelijk Israël en India, een debat op gang brengen over de toekomst van de kernwapens in hun land. De druk van de wereldpublieke opinie zal stelselmatig toenemen, en de nucleaire achterblijvers zullen als pariastaten aangezien worden. En als eenmaal één kernwapenstaat door de knieën gaat, is een positief domino-effect niet ondenkbeeldig. Het meest voor de hand liggende land is het Verenigd Koninkrijk, waar de Schotten radicaal antinucleair zijn en nu reeds eisen dat, als Schotland onafhankelijk

COLUMN FEDDEMA

Vredes actueel

Libië en Egypte gaan weer richting semi-dictatuur. Thailand beleeft de zoveelste coup (mogelijk ook met in Nederland gekochte wapens); in Turkije is polarisatie troef mede door een overspannen of weinig democratische premier; en in Syrië is het nog volop burgeroorlog ook al is de patstelling nu meer in het nadeel van de rebellen. Democratie blijkt ook nu helaas weer een lange weg. In Oekraïne, waarover ik recent een waarschuwend dagbladartikel schreef, werkt confrontatie met de Russische beer averechts. De massale verkiezingssteun voor Porosjenko lijkt een tegenslag voor de mogelijke expansiedrang van Poetin, ook al houdt de laatste zich recent vrij rustig en ook al hebben de rebellen in het Oosten de wapens nog niet neergelegd. Nieuws is ook het bericht dat alle VS-militairen over 2 jaar Afghanistan gaan verlaten, hoezeer dat volgens Obama 'nog geen veilige plek' is. Blij ben ik ook met het pleidooi van onze VN-man Bert Koenders voor 'hervatting van onderhandelingen tussen de Malinese regering en Toeareg-rebellen.' Ik trok een tijdje op met Toearegs in de Sahara en heb op zich begrip voor hun verlangen naar meer autonomie in Mali. Over de verkiezingen van 22 mei even m'n opmerking, dat ik enerzijds voor Europa ben, ook vanuit de vredesoptiek, maar dat ik anderzijds de vooral in Engeland en Frankrijk gebleken grote EU-scepsis begrijp. Ook dat het te veel het 'vingertje heffen' naar die EU-sceptici vanuit het 'correcte' denken, strategisch gezien, – Gandhi zou zeggen de wijze waarop is belangrijker dan het nagejaagde doel – niet werkt. Iets wat men nu in Frankrijk ook begint in te zien. Ik blijf overigens hoopvol: die EU-scepsis vergroot de legitimiteit van het EU-parlement, de lage opkomst ten spijt. Dat laatste heeft trouwens ook te maken met het feit, dat door ontzuiling, bureaucratisering, professionalisering en schaalvergroting al jaren de betrokkenheid voor de publieke ruimte, zeker voor politiek, aan het afnemen is. Hopelijk tijdelijk. Te meer omdat ik anderzijds een groeiende positieve onderstroom van Nieuw Bewustzijn constateer, waarbij ik even noem dat minister Asscher, wat ik al langer zag, in de Kamer zich positief (ook qua integratie) uitte over de Fetullah Gülen-beweging, een groep die wordt gedragen door vrij hoogopgeleide Turken met een Soefi-inspiratie. Voorts dat Wubbo Ockels op z'n sterfbed via het AD en andere media een pleidooi hield voor een 'Nieuwe Religie', namelijk die van Humaniteit en Duurzaamheid. Een nieuwe religie die komende is, omdat in zijn vredesvisie "De god van de mensheid in ons allen zit."

Hans Feddema

(Dr. Hans Feddema is antropoloog, publicist en vredesactivist)

wordt, de enige Britse atoombasis verdwijnt. Ook budgettair staan landen zoals het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk serieus onder druk om in te zetten op meer bruikbare defensie-instrumenten. Merk op dat in het verleden reeds één kernwapenstaat haar eigen kernwapens heeft geëlimineerd, namelijk Zuid-Afrika, en daardoor veel krediet heeft gekregen in de internationale gemeenschap.

Gaan de belangrijkste kernwapenstaten eenmaal akkoord met een verbod, dan komt de vierde stap: nu komt het erop aan multilaterale onderhandelingen voor een Nucleaire Wapenconventie (NWC) op te starten. In die Conventie moet, net zoals bij de Conventie tegen Biologische Wapens en de Conventie tegen Chemische Wapens, op papier staan hoe en volgens welke timing een kernwapenvrije wereld zal worden gerealiseerd, inclusief in welk verificatie- en sanctioneringsysteem zal worden voorzien. Merk op dat sommigen pleiten om meteen van start te gaan met dergelijke onderhandelingen en niet te wachten op een verbod op kernwapens. Dat lijkt me niet zo'n goed idee omdat die onderhandelingen wel eens heel lang zouden kunnen aanslepen. Is er eenmaal een akkoord over het principe, met name een verbod, dan kan relatief snel een akkoord worden gevormd aangaande een NWC. Er liggen trouwens al gedetailleerde *drafts* voor een NWC klaar.

Een vijfde en laatste fase zal dan de uitvoering van de NWC inhouden, zodat hopelijk tegen 2045, honderd jaar na het uitvinden en gebruik van kernwapens, deze meest verschrikkelijke massavernietigingswapens worden opgeborgen.

Ik zeg niet dat het makkelijk zal zijn. Het zal veel overredingskracht vergen van een ieder die met deze materie begaan is. Het zal politiek leiderschap vergen in staten die aan de kar willen trekken en niet in het minst in kernwapenstaten. Want zij moeten hun publieke opinie nu overtuigen tot het omgekeerde van wat ze decennialang verteld hebben, namelijk dat kernwapens essentieel zijn voor de veiligheid van hun land. Die bocht nemen vraagt tijd. Het is aan ons om de druk te verhogen opdat die bocht effectief wordt genomen. Zo niet, dan zullen er meer en meer staten kernwapens ontwikkelen met hetzelfde argument dat ze essentieel zijn voor de veiligheid van hun land.

Tom Sauer

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE VREDESBEWEGING

In deze reeks, waarin we steeds een aspect van de geschiedenis van de vredesbeweging belichten, het achtste stukje. Daarin gaat het over de vredesbeweging direct na de Tweede Wereldoorlog. De serie is ontleend aan de tentoonstelling "Zicht op Vrede" van het Museum voor Vrede en Geweldloosheid. Deze uit 24 panelen bestaande tentoonstelling kan (naast vele andere) geleend worden en is ook te zien op www.vredesmuseum.nl.

De eeuw van het atoom

In Nederland waren vredesorganisaties in de Tweede Wereldoorlog verboden geweest. Het tijdens de bezetting ontstane saamhorigheidsgevoel leidde ertoe dat veel vredesactivisten na de oorlog niet gewoon verder wilden gaan in de vooroorlogse organisatievormen. Er was een streven naar één grote vredesorganisatie, waarin alle richtingen en stromingen een plaats zouden kunnen vinden. Dit leidde tot de oprichting van de Algemene Nederlandse Vredesactie. Echter, belangrijke organisaties zoals Kerk en Vrede deden er niet aan mee en andere traden al snel uit. Voor de katholieken werd Pax Christi opgericht. Net als in de politiek was ook in de vredesbeweging de oude verdeeldheid dus al gauw weer terug.

Voor bezinning op organisatorische problemen was het ook de tijd niet. Er moest actie gevoerd worden. Actie tegen de koloniale oorlog waarin Nederland zich stortte. Veel dienstplichtigen zagen het niet zitten om in Indonesië tegen vrijheidsstrijders te gaan vechten, waardoor het aantal dienstweigeraars tot ongekende hoogten steeg. Velen van hen waren geen principiële pacifisten en werden daarom niet als gewetensbezwaarden erkend door de overheid. Lange gevangenisstraffen waren hun deel. Velen doken onder om daaraan te ontkomen. De vredesbeweging deed wat ze kon om hen te helpen. Een uitvoerig artikel over het lot van dienstweigeraars in die naoorlogse periode treft u aan in het vorige nummer van Vredes-Magazine.

Op wereldschaal was het vooral de komst van atoomwapens die, naast de geopolitieke verhoudingen, ook de vredesbeweging veranderde.

Zijn atoomwapens eenvoudig een ergere versie van wat eraan vooraf ging?

Vele pacifisten, zagen ze als het onvermijdelijke resultaat van het morele verval van oorlogvoering: "Zodra vernietiging van steden onderdeel werd van de geallieerde strategie, waren atoombommen een logisch gevolg."

Of waren de bombardementen van Hiroshima en Nagasaki in 1945 het begin van een nieuw tijdperk? Wetenschappelijke ontdekkingen maakten het nu mogelijk om al het menselijk leven op aarde uit te roeien.

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog groeide de politieke spanning en daarmee de militaire dreiging. De VS, de Sovjet Unie en Groot-Brittannië ontwikkelden atoom- en waterstofbommen. Er ontstond een Koude Oorlog, West tegen Oost, kapitalisme tegen communisme. De Cubaanse raketcrisis leidde in 1961 bijna tot een nucleaire oorlog.

Een nieuwe vredesbeweging stond op, minder gericht op de persoonlijke houding tegenover oorlog en meer op politieke verandering die moest leiden tot de afschaffing van atoomwapens.

Chris Geerse

Laveren in Syrië

De onmogelijke, maar noodzakelijke missie

We moeten de wortels van deze gruwelijke oorlog begrijpen, maar we moeten voor het welzijn van het Syrische volk ook een einde maken aan die oorlog. De problemen bevinden zich in de kern van het Syrische conflict, met al zijn verschijningsvormen van politieke, sektarische, ideologische, culturele en intellectuele aard. Aan linkerzijde (niet het establishment natuurlijk) heeft Palestina de mensen samengebracht, heeft Egypte die eenheid gefragmenteerd en heeft Syrië die geplet en tot stukjes verpulverd.

De mensen die over de slachtoffers van de Israëlische oorlogen op Gaza alarm sloegen, hebben niet veel zorgen getoond voor de Palestijnen die in Yarmouk (een district van Damascus waar veel Palestijnen wonen) van honger zijn omgekomen. Sommigen beschuldigden de Syrische regering voor het beleg dat honderden mensen het leven kostte, terwijl anderen de schuld aan de rebellen gaven. Sommige schrijvers gingen nog verder, ze beschuldigden de bewoners. De vluchtelingen kregen hun eigen ellende in de schoenen geschoven, zij moesten collectief gestraft worden voor het tonen van sympathie met de Syrische oppositie.

De enige logica van de lijn die er in het verhaal over Yarmouk bestaat is dat er, zoals in het Syrische verhaal als geheel, geen logica is. De solidariteit met de Palestijnen heeft grenzen. Als aan president Bashar al-Assad gelieerde troepen bommen gooien en mensen uithongeren, dan staat het lot van de vluchtelingen open voor discussie.

Het is ook gebleken dat een aantal van de lieden die zich voordoen als mensenrechtenactivisten, zelden door ethische prioriteiten wordt bewogen, maar eerder door een dogmatische ideologie, zo rigide dat er geen ruimte is voor een zinnig debat op basis van feiten.

Sommige zelfbenoemde 'progressieven' hebben besloten de status van Assad te verheffen tot die van de laatste verdedigingslinie tegen het Amerikaanse imperialisme, zoals ze dat ook gedaan hebben met Gaddafi in Libië. Hun redenering komt niet voort uit een serieus inzicht in wat beide mannen hebben achtergelaten, maar uit heel andere visies, zoals de houding van het Westen tegenover Libië en Syrië. Syrië steunde Hezbollah en Hamas in hun verzet tegen Israël. Toonaangevende Amerikaanse neoconservatieven hebben jarenlang samengezworen om Damascus 'op te rollen' en elk verzet tegen de Israëlische hegemonie te verhinderen. Alles wat de Syrische regering heeft gedaan – de gruwelijke oorlogsmisdaden, de eindeloze belegeringen, de ongehinderde schendingen van de mensenrechten – alles wordt op een of andere manier vergeven. Dat mag niet worden besproken of zelfs benoemd. In feite heeft dat voor sommige lieden nooit plaats gevonden.

De andere kant is net zo schuldig. De misdaden begaan door de oppositie en aan al-Qaeda gelieerde groepen zijn gruwelijk en barbaars. Een beetje eenvoudige research levert bergen misdaden op, afslachtingen van hele dorpen en hele gezinnen of individuen die tot de verkeerde sekte of religie behoorden.

Ook intellectuelen die zich tegen Assad verzetten worden door dit alles niet bewogen. Vaak geven ze de schuld voor elke misdaad die in Syrië wordt gepleegd aan Assad of aan zijn schurken (Shabiha). En als uit het nieuws blijkt dat de slachtoffers loyalisten waren van Assad dan vinden ze manieren om het verhaal te verdraaien om de schuld toch aan Assad toe te schrijven. Wanneer meer naar buiten komt over de verantwoordelijkheid van een aan de oppositie gelieerde militie of bende, dan verschuiven ze de aandacht naar een bloedbad elders, dat gebeurd of verzonnen is.

Hoe laveer je in Syrië, waar er geen *good guys* bestaan, waarbij een terugkeer naar de status quo van een inherent corrupte, onderdrukkende ondemocratische en op een clan gebaseerde regering ondenkbaar is? Waar zowel *al-Nusra*, de *Islamitische Staat van Irak en de Levant* (ISIS) noch enige andere illustere factie het tegengif biedt voor de vele kwalen van Syrië; nog erger, een archaïsche en in wezen gewelddadige interpretatie van de islam bieden?

Hoe kan men hier laveren wanneer beide verhalen doorspekt zijn met halve waarheden of regelrechte leugens, waar elk standpunt is gebaseerd op de volledige verwerping van het andere? Hoe is het om in dit gebied te laveren als veel intellectuelen die zich voordoen als 'mensenrechtenactivisten', bekrompen ideologen zonder enige humanisme blijken te zijn?

Bashar is geen godheid. Hij is ook geen Che Guevara. De misdaden begaan door zijn manschappen zouden voldoende zijn om duizenden te veroordelen tot een nooit eindigende gevangenisstraf. Zijn tegenstanders zijn geen bevrijders. Weinigen onder hen hebben ook maar iets te bieden van enig perspectief voor democratie en rechtvaardigheid. Hun strafbladen zijn weerzinwekkend en afschrikwekkend.

Het Syrische verhaal is zeer complex omdat een 'rechtvaardige oplossing' niet een kwestie is van een slim woordspelletje. Afgezien van de Syrische partijen zijn er onder andere Westerse mogendheden, Arabische regeringen, Israël, Rusland, Iran, een cluster van inlichtingendiensten en legioenen van buitenlanders bij betrokken. Hun agenda's zijn meestal sinister. De mediacampagnes worden gedreven door leugens. Het verhaal van de chemische aanval in Ghouta van vorig jaar is bijzonder schrijnend. Er stond een oorlog op het punt van uitbreken onder leiding van de VS en toegejuicht door Arabieren. Een recent onderzoek door journalist Seymour Hersh doet vermoe-

Foto: Boyd Noorda

VOORAF AAN DE DEMONSTRATIE TEGEN GEWELD IN SYRÏE WORDT HET SPANDOEK GEMAAKT. DEN HAAG, 5 AUGUSTUS 2011

den dat de hele zaak een complot zou zijn geweest om het regime te criminaliseren, waarbij ook Turkije betrokken was. Hij stelt dat de Amerikanen dat wisten, maar toch bereid waren om een oorlog te beginnen.

Ook al zou de al-Nusra groep inderdaad achter de moorden van honderden onschuldige Syriërs in Ghouta zitten, dan is het Syrische leger niet schuldeloos. Verre van dat, het heeft duizenden mensen gedood. De vatenbommen blijven hele wijken verwoesten. Degenen die de chemische aanvallen overleefd hebben, komen op tal van andere manieren om.

Nieuwe methoden zijn nu naar verluid het kruisigen van slachtoffers. Heel Syrië wordt in feite gekruisigd. Feitelijk, ondanks hun verschillen zijn de Syrische strijdende partijen verenigd in het bloed van Syriërs – en Palestijnen – dat ze dagelijks vergieten. Als er meer dan 150.000 Syriërs, waaronder 10.000 kinderen, zijn vermoord en 6,5 miljoen ontheemd en 2,5 miljoen tot buiten de grenzen van het land zijn gevlucht, is niemand onschuldig. De pseudo-intellectuelen die slechts een kant van de doden tellen en die van de andere kant negeren, moeten wakker worden met het feit dat er slechts één pool van slachtoffers is, het Syrische volk.

Bisschop Desmond Tutu is beroemd om zijn citaat "Als je neutraal bent in situaties van onrecht, heb je de kant van de onderdrukker gekozen." Sommigen passen het citaat overvloedig toe in het geval van Palestina, maar negeren het in het geval van Syrië, omdat het niet volmaakt in overeenstemming is met hun ideeën. 4 Alle 'feiten' zijn zorgvuldig geselecteerd en opgetast om op die manier uitvoerig de ene partij te verheerlijken en de andere partij te demoniseren. In hun wereld is het verhaal overtuigend en duidelijk en wie niet akkoord gaat met elk component is ofwel een jihadist, zionist, een Assad-sympathisant, een fan van Hezbollah of staat op de loonlijst van een of andere inlichtingendienst.

Maar hoe in een onmogelijk verhaal te laveren? Het antwoord: Je staat aan de kant van het slachtoffer, ongeacht zijn kleur, sekte of geloof. Je blijft je inzetten voor de waarheid, hoe ongrijpbaar ook. Je verwerpt elke vooronderstelling, verlaat ideologieën, verwerpt permanent dogma's, en benadert Syrië met een overvloed aan menselijkheid en nederigheid. We moeten de wortels van deze gruwelijke oorlog begrijpen, maar we moeten voor het welzijn van het Syrische volk ook een einde maken aan die oorlog. Het Syrische conflict moet niet een plek zijn voor bloedige politieke intriges van het Westen, Rusland, Israël, Iran en de Arabieren. Syrië is noch een door God gegeven legaat aan de Assad-clan en hun vrienden, noch is het een ruimte voor een of ander extremistische experiment, zoals het geval was in Afghanistan en Somalië, noch is het een denkbeeldig slagveld voor linksen actief op sociale media voor het socialisme tegen het kapitalisme.

Syrië behoort aan haar mensen. Je staan aan hun kant, of je staat aan de kant van de onderdrukker.

Ramzy Baroud

Ramzy Baroud is de hoofdredacteur van Middle East Eye. Hij is een internationale columnist, media-adviseur, auteur en de stichter van PalestineChronicle.com.

Vertaling/bewerking: Egbert Wever
Bron: Navigating Syria: the impossible, indispensable mission
tinyurl.com/SyriaRB

Europese wapenlobby

Samen met het Europese netwerk Alter-EU en het Belgische Vredesactie probeert Stop Wapenhandel paal en perk te stellen aan de enorme invloed van de lobby van de wapenindustrie op de Europese Commissie. Onder meer in een Defence Industry Task Force worden er in Brussel voorstellen ontwikkeld voor een sterker militair Europa. Een week voor de Europese verkiezingen gaven we de Nederlandse lijsttrekkers van het Europees Parlement een rapportcijfer voor hun stemgedrag over deze voorstellen. Daarbij werd onder meer gekeken naar resoluties en moties betreffende subsidies voor de wapenindustrie, strenge controle op wapenexport, ontwikkeling van drones voor leger en grensbewaking en budgetvervuiling door overheveling van civiele budgetten naar militaire doelen. Europarlementsleden kregen punten als ze met hun stemgedrag een vreedzaam Europa steunden en geen punten bij een stem voor bewapening of bij absentie. Tot onze verontrusting scoorde geen van de parlementsleden een voldoende. Tegenwicht tegen de wapenlobby is hard nodig. Het komende jaar, met een nieuw Europarlement, wil Stop Wapenhandel het Brussels beleid nauwkeuriger volgen.

Beleggingen ABP in kernwapens rijzen de pan uit

De beleggingen van pensioenfonds ABP in kernwapenbedrijven zijn volgens in april gepubliceerde cijfers opgelopen tot ongeveer 1,1 miljard euro. Een stijging van 35% ten opzichte van een jaar eerder. In tegenspraak met zijn eigen beleid dat investeringen in strijd met Non-Proliferatieverdrag (NPV) verbiedt, heeft ABP bovendien het bedrijf Larsen and Toubro, dat verantwoordelijk is voor de ontwikkeling en productie van kernwapenonderzeeërs voor India, aan de beleggingsportefeuille toegevoegd.

Begin januari wees een onderzoek van EenVandaag uit dat een ruime meerderheid (64%) van de ABP-deelnemers tegen het beleggen in kernwapens is. Vicevoorzitter José Meijer van ABP liet toen weten dat dit ertoe zou kunnen leiden dat het pensioenfonds in de toekomst deze investeringen zou gaan heroverwegen. Vooralsnog zijn er echter geen concrete stappen in die richting gezet. De beleggingen in kernwapenbedrijven vertonen de afgelopen jaren juist een fors stijgende lijn. ABP negeert hiermee niet alleen de wil van een duidelijke meerderheid van zijn eigen deelnemers, maar houdt zich bovendien niet aan zijn eigen beleggingsbeleid.

Het investeren in de ontwikkeling van kernwapenonderzeeërs voor India, dat buiten het NPV om over kernwapens beschikt, is ronduit ontluisterend.

De 166 miljoen euro die ABP in Boeing belegt is daarnaast slecht te rijmen met de wens van een Kamermeerderheid om de Amerikaanse kernwapens op Vliegbasis Volkel niet te moderniseren. Boeing is verantwoordelijk voor de assemblage van het staartsysteem dat de nieuwe atoombom, de B61-12, beter inzetbaar moet maken. Dit verlaagt de drempel voor kernwapeninzet, en gaat lijnrecht in tegen de in het NPV opgenomen verplichting om tot volledige nucleaire ontwapening te komen.

Het is hoog tijd dat ABP en andere achterblijvers 'maatschappelijk verantwoord beleggen' serieus gaan nemen en niet langer blijven investeren in de meest vernietigende wapens die de wereld kent.

Omdat er soms verwarring bestond over onze naam heet de Campagne tegen Wapenhandel vanaf 1 juni Stop Wapenhandel. Zo zijn we makkelijk te vinden op www. stopwapenhandel.org en www.facebook/stopwapenhandel.

Verkoop tweedehands wapens in de lift

Na een paar mindere jaren zit de verkoop van afgestoten wapens door defensie sinds vorig jaar weer in de lift. Een aantal controversiële deals met Jordanië levert hier een belangrijke bijdrage aan.

Jordanië is een grootafnemer van afgestoten Nederlands materieel: de krijgsmacht verkocht aan het land de afgelopen jaren vliegtuigen, pantservoertuigen en houwitsers. Dit ondanks het feit dat het land kampt met interne spanningen en grenst aan Syrië.

Jordanië fungeert als doorvoerland voor wapens naar Syrische rebellen en ook als trainingsgebied voor opstandelingen door de CIA. Als Jordanië verder betrokken zou worden bij de Syrische oorlog, is de aanwezigheid van zware Nederlandse wapens een extra risicofactor voor escalatie.

De mensenrechtensituatie in Jordanië is zorgelijk. Hoewel er in vergelijking met andere landen in de regio geen grootschalig militair vertoon tegen de demonstraties van de afgelopen jaren is vertoond, hoeft er geen twijfel over te bestaan dat het leger een steunpilaar van het autocratische regime is. Wanneer er grootschaliger verzet opkomt, valt te verwachten dat het leger een openlijkere repressieve rol gaat spelen. Het is een verkeerd signaal zo'n krijgsmacht te gaan versterken door wapens te leveren.

Zeker wat betreft de levering van pantservoertuigen zou Nederland wat dat betreft van fouten uit het verleden, zoals de verkopen aan Bahrein en Egypte, moeten leren. In beide landen werden tijdens de Arabische Lente door defensie verkochte pantservoertuigen ingezet bij het onderdrukken van volksopstanden.

Door de Tweede Kamer geuite bezwaren tegen de export naar Jordanië wuift de regering allemaal weg. De controlerende rol van de Tweede Kamer wordt geminimaliseerd doordat de regering bij monde van de minister van Buitenlandse Zaken meent dat de Kamer niet over individuele orders gaat, maar slechts over algemene beleidslijnen.

Klem in Calais

Lampedusa is ver weg, net als de hoge hekken rond Ceuta. Maar de huizen, de haven en de weersomstandigheden van Calais komen al veel dichterbij.

Migranten die verder willen trekken, uit het Schengengebied zitten vast tussen een Front National naar een Independent United Kingdom.

Vrijwilligers voorzien de vluchtelingen van eten terwijl de regering hen hun onderdak ontneemt.

Ook binnen Europa wordt oorlog gevoerd tegen migranten die veelal zijn gevlucht voor oorlogen die buiten Europa worden gevoerd: Afghanistan, Irak, Somalië, Syrië...

Tekst Jan Schaake, foto's Anne Paq/Activestills.
Voor meer info: tinyurl.com/calais-solidariteit

VredesMagazine informeert over oorlog en vrede, over machtspolitiek en veiligheidsbeleid, maar ook over alternatieven voor geweld en het opbouwen van een vredescultuur. Vredesmagazine analyseert, stemt tot nadenken en schudt mensen wakker.

Neem een abonnement of vraag een gratis proefnummer aan!

www.vredesmagazine.nl

Abonnee worden

VredesMagazine wordt gratis toegezonden aan leden van het HVP, Pais en ook aan donateurs van Stop de Wapenwedloop en VD AMOK. Als u Vredes-Magazine regelmatig op uw deurmat wilt vinden kunt u dus lid of donateur worden van één of meer van deze organisaties. Zie de beschrijvingen op deze pagina. Een abonnement zonder ergens lid of donateur van te worden is ook mogelijk via opgave aan: Vredes-Magazine, Vlamingstraat 82, 2611 LA Delft of naar info@ vredesmagazine.nl

VredesNieuws

Wilt u het nieuws van en voor de vredesbeweging sneller en uitgebreider? Abonneer u dan gratis op onze e-mailnieuwsbrief VredesNieuws via: www. vredesbeweging.nl/ nieuws/aanmelden.php

Het Vredesmagazine en zijn organisaties

WILPF- WOMEN'S INTERNATIONAL LEAGUE FOR PEACE AND FREEDOM

Obrechtstraat 43, 3572 EC Utrecht
Telefoon 023-5252201 / 030-2321745,
e-mail: info@wilpf.nl

Op de website aandacht voor NAP1325: actieplan vrouwen, vrede, veiligheid.

VD AMOK

Ons adres: Obrechtstraat 43
3572 EC Utrecht
030 8901341
www.vdamok.nl

VD AMOK is de voortzetting van de samenwerking tussen de Vereniging Dienstweigeraars (VD) en het Antimilitaristies Onderzoekskollektief (AMOK). We doen onderzoek op het gebied van oorlog en vrede en leveren zo een bijdrage tot een radicale vredesbeweging in de vorm van berichtgeving en analyses. Voor VredesMagazine maken wij de onderzoeksdossiers.

Giften ter ondersteuning van ons documentatiecentrum en kantoor (waar ook Vredesmagazine wordt gemaakt) zijn welkom op giro 5567607 t.n.v. VD AMOK Utrecht.

HAAGS VREDESPLATFORM

Secretariaat: Jan Bervoets, Valkenboskade 461,
2563 JC Den Haag (tel 070-3922102)
e-mail: jan.bervoets@casema.nl.
website www.haagsvredesplatform.nl.

Het Haags Vredesplatform sluit zich aan bij een landelijke beweging tegen drones, die op 4 oktober a.s. actiedag zal houden. Op 7 november zal hieraan een vredesdiner gewijd zijn.

VREDESBEWEGING PAIS

Vredesbeweging Pais is de Nederlandse tak van War Resisters' International. Onze wortels gaan terug tot de Eerste Wereldoorlog.

Vredesbeweging Pais staat voor het ideaal van een wereld zonder oorlog en voor een geweldloze, duurzame en rechtvaardige samenleving. We zijn daarvoor op vele manieren actief in Nederland en via de WRI in de hele wereld.

Wilt u lid worden, ons steunen of zelf meedoen, kijk dan op: www.vredesbeweging.nl of bel: 015-785.01.37.

STOP DE WAPENWEDLOOP

Stop de wapenwedloop is van oorsprong een "samenwerkingsverband", ontstaan bij de opkomst van de massabewegingen, zoals tegen de neutronenbom aan het eind van de jaren zeventig jaren en die tegen de plaatsing van kruisraketten, bijna 20 jaar geleden.

Het vraagstuk van de strijd tegen oorlog heeft vele facetten. Hoe oorlog bestreden moet worden, daarover zullen wel verschillende benaderingen blijven bestaan. Maar deze strijd moet wel plaatsvinden, en daartoe blijft een boven partijen en richtingen uitstijgende vredesbeweging een noodzaak.

HUMANISTISCH VREDESBERAAD

Postbus 235, 2300 AE Leiden, tel: 0631275464.
e-post: info@humanistischvredesberaad.nl
website: www.humanistischvredesberaad.nl

Op de website weergave twitters met Kagame

Onderzoeksdossier VD AMOK

Foto: Jan Bervoets

"AND THE BAND PLAYED ON" (2013) VAN ELEANOR CROOK.

DE EERSTE WERELDOORLOG

Sociale strijd bij de Hembrug • Soldatendichters en herdenking • Gevolgen voor Rusland • Medische dubbele loyaliteit • Uit de internationale vredepers

Dit dossier is een product van VD AMOK. Redactie: Kees Kalkman, Stijn van der Putte.

Sociale strijd bij munitiefabriek de Eerste Wereldoorlog[1]

De grootste staking in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog vond plaats bij een munitiebedrijf. Het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichting, gevestigd bij de Hembrug over het Noordzeekanaal nabij Amsterdam was van essentieel belang voor Nederland dat de neutraliteit gewapenderhand wenste te verdedigen. Meerdere malen werd er gestaakt bij de Hembrug en diverse revolutionair-socialistische organisaties waren hierbij betrokken. Bovendien waren er contacten met de anarchistische Soldaten- en Arbeidersraad in Amsterdam, die een bescheiden maar toch opvallende rol speelde bij de zogeheten rode week in november 1918. Ook de sociaaldemocraten die tijdens de Eerste Wereldoorlog de politiek van de godsvrede aanhingen – de klassenstrijd werd tijdelijk opgeschort – lieten zich bij de sociale strijd in de munitiefabriek niet onbetuigd.

De Hembrug produceerde munitie en wapens voor het leger en ressorteerde daarom onder het ministerie van Oorlog. Gedurende de periode van 1914 tot 1918 nam de productie sterk toe en bovendien steeg het aantal personeelsleden tot ongekende hoogte. Eind 1914 waren er 1.578 man in dienst. In 1915 liep dit op tot 3.285 man. Het bedrijf had vast personeel in dienst. Daarnaast werkten er losse arbeiders, de zogenaamde 'losse flodders'. Dit waren vaak voormalige werklozen, maar ook gedetineerden en Belgen die hun vaderland ontvlucht waren. Verder waren er dienstplichtigen betrokken bij de productie. In 1915 waren 615 man te werk gesteld die vrijstelling hadden gekregen om aan de Hembrug en op de tijdelijk in gebruik genomen terreinen van de Marinewerf te Amsterdam te gaan werken. De leiding was in handen van beroepsmilitairen, waardoor de organisatie een sterk hiërarchisch karakter kende.

STAKING EN OPROER

Het eerste grootschalige arbeidsconflict was dat van augustus 1916. Lage lonen en toeslagen, onhygiënische omstandigheden in was- en kleedruimtes, onoordeelkundige indeling van werklieden in dag- en nachtploegen en voortdurende ontslagdreiging vormden de voornaamste grieven.[2] Verschillende gemobiliseerde vakbonds- en linkse politieke activisten zagen toen al het belang in van het door middel van pamfletten informeren van de 'broeders in het wapenpak' over de gevaren van het werken in de wapenindustrie: "Want het meerendeel der militairen is wellicht niet op de hoogte, en belust om den militairen dienst te verlaten zullen ze zich misschien aanmelden. In 't tweede geval rust eenvoudig de plicht op ons, militairen, om geen klasseverraad te plegen."[3] Een jaar later in juli 1917, tijdens het zogeheten aardappeloproer was het opnieuw onrustig bij de Hembrug.

Op 4 juli staakte een deel van het personeel bij de Hembrug en bij de munitieafdeling van dat bedrijf op de marinewerf. 's Avonds gingen de stakers naar een openluchtbijeenkomst waar de vakbondsleiders Nelis Kitsz, en Bernard Lansink sr., en voorman van de Sociaal-Democratische Partij (de latere CPN) David Wijnkoop spraken. Op het Haarlemmerplein werd het 's avonds onrustig, toen stakende ploeggenoten een trein, die gereedstond in de Zaanstraat om de weinige werkwilligen van de Hembrugnachtploeg naar hun werk te brengen, met stenen bekogelden.[4]

Op diezelfde woensdag 4 juli besloot de seinwachter en lid van de Internationaal Anti-Militaristische Vereniging J.C. Alders om op grond van gewetensbezwaren geen militaire treinen met troepen meer door te laten. De 'dienstweigerende seinwachter' werd hiervoor ontslagen.[5]

DIRK SCHILP

Een hoofdrolspeler was de vakbondsactivist Dirk Schilp, die als militair naar de Hembrug overgeplaatst was. Hij maakte deel uit van het Zaanse afdelingsbestuur van de 'syndicalistische' maar eigenlijk neutrale Algemeene Bond van Losse Rijkswerklieden (ABLR).[6] De commandant van de stelling Amsterdam, Adrianus Rutger Ophorst[7] nodigde de stakingsleiding uit voor een onderhoud met de minister van Oorlog en de legerleiding in Den Haag. Daar overlegden ze over hun grieven. Ondertussen ontvingen de militairen die werkzaam waren aan de Hembrug de oproep om te verschijnen in de Oranje-Nassaukazerne. Daar zouden ze ingeschreven worden en hun spullen krijgen. De stakingsleiding vond dit vanzelfsprekend onacceptabel, omdat hiermee het stakingsfront gebroken werd. Schilp:

"We konden er dus op rekenen dat het bevel om naar de Oranje Nassau-kazerne te gaan, werd opgeheven. Dat was in orde. En wij naar Amsterdam, maar niet meer met de trein. Nee, met een wagen werden we netjes naar de Oranje Nassaukazerne gebracht. In die Oranje Nassaukazerne was een groot-majoor die ons aankeek alsof we een moord begaan hadden. Die vent had natuurlijk niet in die

de Hembrug gedurende

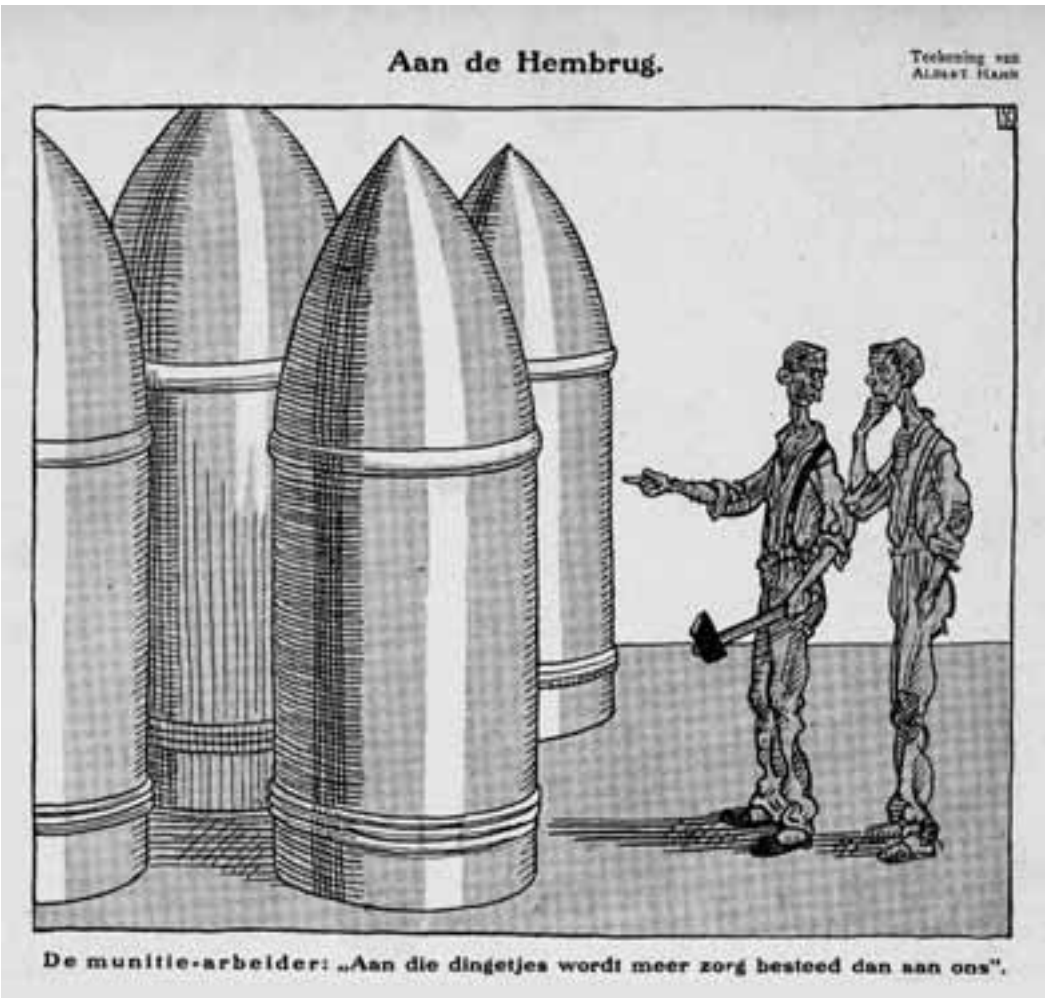

sfeer gezeten, dus hij wist helemaal niet wat er aan de hand was. Nou ja, en toen zijn we met een hele troep de Internationale zingend eruit gegaan. 's Avonds hebben we met de stakers vergaderd en de maandag daarop zijn we – na een drukke week die we hadden gehad – weer aan het werk gegaan."[8]

HEMBRUGSTAKING 1918

Op 18 april 1918 brak na een oproep hiertoe van de ABLR de grootste staking tijdens de Eerste Wereldoorlog uit.[9] Het belangrijkste motief voor de staking van de losse arbeiders was de lange arbeidstijd. Van maandag tot en met vrijdag werkten de arbeiders twaalf en op zaterdag tien uur per dag. Pauzes en reistijd meegerekend waren zij gemiddeld 82 uur per week van huis.[10] De staking bracht niet alleen grote beroering in Amsterdam. Ook in Zaandam, Delft en Woerden was het onrustig. De fabrieken hier waren de bevoorradingscentra van het leger.

Naast de arbeidstijden speelden opmerkelijk genoeg ideologische motieven een rol. Linkse bladen zoals de anarchistische *Vrije Socialist* en D*e Tribune* van de radicale Sociaal-Democratische Partij (SPD) besteedden aandacht aan de staking van de munitiearbeiders aan de Hembrug, in Delft en in Amsterdam in april en mei 1918. Zo wees *De Vrije Socialist* op de oproep van de directie aan militie-, landweer- en landstormplichtigen om in de munitiefabrieken te komen werken: "De toepassing in het klein van de aanstaande burgerlijke dienstplicht." Een toespeling op regeringsplannen om het aantal te mobiliseren mannen verder uit te breiden. De oproep had echter geresulteerd in weinig aanmeldingen. Het besluit van de 'moderne' sociaal-democratische bond, de Algemeene Nederlandsche Rijkswerklieden Bond (ANRB) om aan het werk te blijven en "zich te verlagen tot onderkruipers" viel de krant fel aan en zij juichte het overgaan van honderden arbeiders naar de Bond van Losse Rijkswerklieden toe: een bond "die den klassenstrijd voert op de wijze zooals het een organisatie betaamt, aan de zijde der arbeiders, immer en ten allen tijde". De anarchisten hadden een stille hoop dat deze staking de voorbode zou zijn van een algemene werkstaking.[11]

Gerard van het Reve, bijgenaamd 'Vanter', de vader van de volksschrijver, publiceerde naar aanleiding van de aankondiging van het terugsturen van de stakende dienstplichtige munitiewerkers het volgende in de *Soldaten-Tribune*: "Aan de Munitiearbeiders in 't Soldatenpak! [...] Wij voelen het als een behoefte u te verwelkomen in onze rijen, nu ge teruggezonden zijt naar uw regimenten." Uit het artikel blijkt dat door toedoen van de ABLR meer dan 40 correspondentschappen gecreëerd werden om het contact tussen de stakende arbeiders en de soldaten te onderhouden.[12]

ARBEIDERS IN HET SOLDATENPAK

Deze *Soldaten-Tribune* was het blad van de Nederlandse soldatenraden en probeerde naar Russisch voorbeeld revolutionaire organen van socialistische soldatenmacht op te bouwen. In de praktijk waren het vooral geheime soldatencomités die samenwerkten met andere revolutionaire organisaties in de burgermaatschappij.

Er vond sabotage plaats bij de Hembrug. Schilp, die in samenspraak met David Wijnkoop en Vanter betrokken was bij de opbouw van soldatenraden, vermoedde dat een groot deel van de geproduceerde geweren niet deugde.[13] De munitiewerkers streden op meerdere manieren tegen het militarisme. Ter ondersteuning van de dienstweigeraars hadden ze bijvoorbeeld een fonds opgericht.[14]

Op de eerste dag van de staking legden op de Hembrug ongeveer 3.000 werklieden, ruwweg de helft van het totale aantal arbeiders, het werk neer.[15] Hieronder waren ook dienstplichtigen.[16] Op de tweede dag werden 4.500 stakers geteld.[17] De commandant sommeerde de stakende militairen zich in uniform bij hem te

vervoegen, maar dit gebeurde niet. De commandant van de Stelling van Amsterdam, A.R. Ophorst, constateerde:

"Toen op 18 april jl., de werkstaking aan de Hembrug was uitgebroken, zijn nagenoeg alle militairen, die hiertoe verplicht waren, in gebreke gebleven, zich te melden. Enkelen zijn gearresteerd, een paar anderen hebben zich een, twee of meer dagen te laat gemeld, doch de overgroote meerderheid is eenvoudig weggebleven."[18]

De soldaten (volgens de ABLR tussen de 1.400 en 1.500 in totaal[19]) verschenen pas op 25 april nadat de vakbond van de losse arbeiders hen hiertoe aanspoorde. De ABLR had voor zijn oproep een viertal redenen. In de eerste plaats wilde de bond een verder overleg met de minister van Oorlog mogelijk maken. Dit was op 24 april afgebroken omdat de Nederlandse regering geen stakende militairen

Foto: Marjolein Lensink

WASLOKAAL (2010)

wenste te zien. Zij was hierover zeer bezorgd en was van plan om de staat van beleg in Amsterdam af te kondigen, indien de stakende dienstplichtigen zich bij een onvermijdelijk volgende arrestatie zouden verzetten. Verder wilde de bond niet langer de verantwoordelijkheid voor de dienstplichtigen dragen. Bovendien waren de dienstplichtigen onder de stakers benadeeld, doordat broodkaarten en bonboekjes waren ingetrokken. Ten slotte dreigde voor hen strafrechtelijke vervolging. De Krijgsraad zou de militairen voor desertie kunnen veroordelen.[20] De stellingcommandant van Amsterdam bepaalde dat alle stakers naar diverse onderdelen in het leger zouden worden overgeplaatst. Hetgeen overigens onuitgevoerd bleef. Van de commandant op de Hembrug moesten zij zich de volgende dag gewoon op het werk melden, hetgeen gebeurde, zij het dan niet in uniform.[21] Zodoende bleven de militaire stakers zeer tegen de zin van de stellingcommandant onbestraft.

De staking van de arbeiders op de Hembrug verliep in de derde week van mei. Vooral veel vaste werknemers die hadden meegestaakt, toonden zich werkwillig. Op 23 mei beëindigden de stakers hun actie. Een direct resultaat leverde de staking niet op. Wel verkortte de leiding van de Hembrug in juli 1918 de arbeidstijd van maandag tot en met vrijdag met een uur en op zaterdag met twee uur. Moderne en onafhankelijke vakbewegingen twistten of de staking tot deze verbetering had bijgedragen.[22]

REVOLUTIEPOGING

Bij de Hembrug waren verscheidene soldaten werkzaam die betrokken waren bij radicaal-socialistische organisaties, waaronder een anarchistische Soldaten- en Arbeidersraad (SAR). Dit was een groep die in navolging van de Russische Revolutie voorbereidingen trof voor een omwenteling in Nederland. De leden waren niet afkerig van het gebruik van wapens. Ze waren betrokken bij de diefstal van granaten en van patronen bij de Hembrug. De activisten uit de hoek van de SAR wilden in het heetst van de strijd een daad stellen. De trein die tijdens de staking van 1918 dagelijks met werkwilligen van het Amsterdamse Centraal Station naar de Hembrug en terug reed, deed hen zinnen op wraak. Ze besloten tot het plegen van een aanslag op de trein. Door infiltratie van de inlichtingendienst in de Soldaten- en Arbeidersraad mislukte deze actie. Aanleiding hiertoe vormden de berichten die de Amsterdamse politie ontving over een spectaculaire diefstal van 20.000 patronen bij de Hembrug. Op het voorbalkon van tram 18 was een conversatie opgevangen waarin gesproken werd om deze te gebruiken tegen de politie en militairen.[23]

Het was dan ook zeker onrustig, niet alleen in Amsterdam maar ook internationaal in het laatste oorlogsjaar. In Duitsland vonden stakingen plaats in de wapenindustrie en brak een revolutie uit. Onder invloed daarvan deed ook de SDAP-leider Pieter Jelles Troelstra in november 1918 een revolutiepoging. De leden van de SAR in Amsterdam probeerden op hun geheel eigen wijze een bijdrage te leveren aan de verandering van het staatsbestel. Zij waren betrokken bij de gewelddadige en bloedige demonstratie van 13 november die voerde langs diverse kazernes, waarbij gepoogd werd de soldaten de kant te laten kiezen van de revolutionair-socialisten. Van een lid van de SAR, genaamd Hofman, is bekend dat hij tegen de politie-infiltrant Wooning zou hebben gezegd 'let op maat – meteen ga ik dat eitje van jou tussen die lui deponeren en dan zul je wat beleven!' Tot grote geruststelling van Wooning vonden ze 'zijn' handgranaten beter dan die, welke zij bij de Hembrug hadden gestolen. 'Zijn', dat wil zeggen de door de politiefunctionaris Wooning geleverde handgranaten bevatten namelijk geen springlading. Eerst gooide Hofman een handgranaat naar de schietende soldaten. De granaat ontplofte echter niet. Een ander lid van de SAR stopte de handgranaat maar weer terug in zijn zak. Hij zei op een later gehouden anarchistische vergadering, dat hij vermoedde dat Hofman door zijn zenuwachtigheid de veiligheidspal had afgebroken en dat daardoor het ding niet ontplofte. De volgende morgen op 14 november ontving Wooning een bericht dat er een niet-ontplofte handgranaat was afgegeven op het politiebureau Muiderpoort. Wooning haalde het 'corpus delicti' meteen op, waardoor het 'aan de circulatie werd onttrokken'.[24] Een roerige periode kwam ten einde.

Ron Blom

Ron Blom is historicus en auteur van o.a. het boek 'Amsterdam en de Eerste Wereldoorlog', uitgeverij Aspekt, Soesterberg, 2014.

1 Gebaseerd op mijn inleiding tijdens de bijeenkomst van 4 december 2004 van het Zaanse fonds De Rooie Cent op het voormalige Hembrugterrein.
De overige noten uit dit artikel komen beschikbaar op: tinyurl.com/RonBlom

Invincible Spring – over soldaten-dichters en herdenking

Nu, honderd jaar na het begin van de Eerste Wereldoorlog, heeft de herdenking ervan nog steeds een belangrijke plaats in de Britse maatschappij. In elk dorpje staat wel een gedenkteken met de namen van de gesneuvelden, vaak reeksen met lokale familienamen, en onderaan, in een soort postscriptum, de namen van de gevallenen in de Tweede Wereldoorlog. Op de eerste zondag na 11 november, de dag waarop ruim 95 jaar geleden de wapenstilstand in ging, vindt nog ieder jaar de dodenherdenking plaats.

Een opvallende rol in die herdenking speelt het werk van de zogenaamde *war poets*. Dit zijn soldaten die tijdens of na de oorlog getuigden van hun ervaringen in de vorm van gedichten. Ook in andere landen werden oorlogsgedichten geschreven, maar deze hebben in geen enkel ander land zo'n canonieke status gekregen als in Groot-Brittannië. Zestien van deze dichters hebben zelfs een ereplaats gekregen in de zogenoemde *Poet's Corner* in Westminster Abbey.

De meest bekende van hen is Wilfred Owen. Wat maakt zijn werk zo speciaal?

Futility

Move him into the sun –
Gently its touch awoke him once,
At home, whispering of fields half-sown.
Always it woke him, even in France,
Until this morning and this snow.
If anything might rouse him now
The kind old sun will know.

Think how it wakes the seeds –
Woke once the clays of a cold star.
Are limbs, so dear achieved, are sides
Full-nerved, still warm, too hard to stir?
Was it for this the clay grew tall?
– O what made fatuous sunbeams toil
To break earth's sleep at all?

The Poems and Fragments of Wilfred Owen. ed. Jon Stallworthy. London: Chatto & Windus, 1985.

WILFRED OWEN

Waarom heeft zijn werk zoveel weerklank gevonden en wat betekenen de gedichten voor een lezer bijna een eeuw later? Gaat het om een aanklacht tegen de oorlog of is het in de eerste plaats een manier om de doden te herdenken? Aan de hand van drie aspecten van leven en werk van Owen zal ik hier een antwoord op proberen te geven.

SOLDAAT

De gedichten van Owen lijken op het eerste gezicht een aanklacht tegen de oorlog en ze tonen expliciet de gruwelijkheden en ontberingen aan het front. Maar toch nam Owen zelf nooit publiekelijk stelling tegen de oorlog, zoals zijn vriend en dichter Sassoon wel deed. Hoewel hij bij het uitbreken van de oorlog in Frankrijk een realistisch beeld van de oorlog had, koos hij er voor om vrijwillig in dienst te gaan. Hij was een overtuigd soldaat, die met trots zijn uniform droeg en met minachting naar de burgers keek die niet in dienst gingen. Later, toen hij tijdelijk afgekeurd was vanwege *shell shock* (tegenwoordig: Post Traumatic Stress Disorder), schreef hij zijn bekendste gedichten, maar besloot na zijn behandeling terug te keren naar het front, waar hij uiteindelijk vlak voor de wapenstilstand zou sneuvelen. In zijn persoonlijke keuzes was hij dus eerder representatief voor de soldaten dan voor antimilitarisme of pacifisme.

Wat dreef hem ertoe in dienst te gaan en uiteindelijk ook te blijven? Op het moment dat de oorlog uitbrak woonde Owen in Frankrijk, waar hij Engelse les gaf en zo het hoofd boven water hield. Hij had de ambitie om dichter te worden en had geprobeerd een beurs te krijgen voor een studie aan de universiteit omdat zijn ouders die niet konden bekostigen, maar was daar niet in geslaagd. Pas in 1915, nadat hij in Engeland was teruggekeerd, meldde hij zich als oorlogsvrijwilliger bij de *Artists' Rifles* en werd hij opgeleid als officier.

Aanvankelijk werden officieren uitsluitend gerekruteerd uit de welgestelde milieus, maar naarmate de oorlog vorderde, bleek het noodzakelijk om ook jongens uit de middenklasse op te leiden. Zij werden zo niet alleen geschoold, maar kwamen ook in aanraking met de officierscultuur die eerder alleen voor de hogere klassen gereserveerd was en waar zij in vredestijd nooit aan hadden kunnen deelnemen. Ook Wilfred Owen kon in de legerexamens laten zien wat hij waard was, en genoot nu een sociale status die hij eerder niet had kunnen bereiken. Terwijl Owen voor de oorlog moeite had om zijn plek in de maatschappij te vinden, ging hij in het leger voor het eerst werkelijk deel uit maken van een gemeenschap. Als officier kreeg hij kansen om zich te ontplooien die hem in de burgermaatschappij ontzegd waren.

Eenmaal in dienst en blootgesteld aan de verschrikkingen van het westelijk front, groeide een sterke verbondenheid met de soldaten aan wie hij leiding gaf. Zijn woede en verontwaardiging richten zich daarbij op de burgers die geen benul leken te hebben van wat de soldaten doormaakten en daar onverschillig tegenover leken te staan. Allerlei aspecten van zijn gedichten hangen dan ook samen met de typische positie van een sol-

daat: de afzondering en vijandigheid ten opzichte van de maatschappij (*us against them*), en schuldgevoel en loyaliteit ten opzichte van gesneuvelde kameraden. Net als de hoofdpersoon in Remarque's beroemde roman *Im Westen nichts Neues* (1929), lijkt Owen zich uiteindelijk meer op zijn plek te voelen tussen de troepen dan in de burgermaatschappij.

CHRISTEN

Owen had een sterk religieuze achtergrond en maakte als jongeman deel uit van een evangelische kerkgemeenschap. Tot vlak voor zijn dood stuurde hij trouw brieven aan zijn diep gelovige moeder. Als dichter had hij weliswaar afstand genomen van het geloof en oriënteerde hij zich op de romantiek, maar in zijn oorlogsgedichten kon hij die christelijke erfenis toch niet verloochenen. Het front wordt in zijn verbeelding een hel op aarde en de ontberingen van de soldaten worden, zoals ook op sommige gedenktekens, vergeleken met het lijden en sterven van Christus. De gedichten hebben onmiskenbaar een apocalyptisch karakter.

Als persoon bracht die religieuze overtuiging Owen in een geweldige spagaat. Hij verweet de kerk dat ze zich niet ondubbelzinnig uitsprak tegen oorlog en geweld maar nam het zijn evangelische kennissen kwalijk dat ze vanwege hun geestelijke functie geen dienst namen. Als dichter wilde hij getuigen van het lijden van de soldaten die hij onder zijn hoede had, maar als militair wilde hij zich wreken op degenen die de dood van zijn mannen op hun geweten hadden. In een ultieme paradox werpt hij zichzelf in navolging van Christus zelfs op als hun herder: "And now I am among the herds again, a Herdsman; and a Shepherd of sheep who do not know my voice" (Collected Letters, no 649, p.571). Hoewel hij als dichter getuigt van hun lijden, leidt hij hen als hun officier naar de slachtbank.

In lijn met het evangelie legde Owen de nadruk op opofferingsgezindheid en broederschap, maar ook beschrijft hij ondubbelzinnig de opwinding van het doden ('we slashed bones bare' – 'we kapten botten bloot', 'I fought like an angel' – 'ik vocht als een engel', 'superhuman inhumanities' – 'bovenmenselijk onmenselijke daden'). Het ultieme offer blijkt daarbij niet in de eerste plaats het verlies van het eigen leven, maar de schuld die de soldaat op zich laadt door het kwaad waaraan hij deelneemt. Het lichamelijke lijden en de verminkingen, die hij expliciet beschrijft, worden een zinnebeeld voor de morele verwording van de soldaten ('like a devil's sick with sin' – '[een gezicht] als van een duivel ziek van zonde') en voor de schuld waarvan de maatschappij haar handen wil wassen ('washed-out us like stains', 'hushed-up wrongs' – 'spoelden ons als vlekken uit', 'verzwegen misstanden'). De vijand blijkt een dubbelganger die hij berooft van diens toekomst en alles wat die daarin aan de zijnen had kunnen geven. ("Strange meeting") Owen kan Remarque de hand reiken.

STILL UIT OORLOGSFILM ALL QUIET ON THE WESTERN FRONT (1930), EEN VERFILMING VAN IM WESTEN NICHTS NEUES

DICHTER

Hoe gaat Owen om met zijn tegenstrijdige loyaliteiten en met de morele dilemma's? Hiervoor mobiliseert hij het romantisch idioom waar hij als dichter mee vertrouwd was. Net als bij veel andere Britse oorlogsdichters zit zijn werk vol met beelden van de natuur. De context van de oorlog gaf dit een concrete verwijzing en morele scherpte. Enerzijds gaat het verwijzen naar 'thuis' (*home*) en naar 'vroeger' (voor de oorlog) en suggereert het een verloren onschuld, anderzijds komt het te staan voor het Engeland dat verdedigd en behouden moet worden. Maar ook is er een tegenstelling tussen een geïdealiseerd natuurlijk landschap en het totaal verwoeste maanlandschap van *no man's land*. In Owens werk wordt gesuggereerd dat de soldaten zijn afgezonderd van de natuurlijke wereld en

Vruchteloos

Kom, leg hem in de zon.
Haar lichte streling wekte hem wel meer –
Thuis, fluisterend van onbezaaide grond.
Zij wekte hem altijd, ook aan dit front.
Tot deze morgen, deze sneeuw. Dit keer
Geldt des te meer: als íets hem wekken kon,
Is het de goede oude zon.

Zij wekt toch ook de zaden?
Zelfs ooit de klei van onze koude ster!
Staan armen (pas volgroeid maar sterk),
staan zijden
(Nog slank, nog warm), dan plots voor haar
te ver?
Was het voor dit dat klei rechtop ging lopen?
– O wat deed stomme zonnestralen strijden
Om, sowieso, een ster z'n slaap te slopen?

Herdichting door Tom Lanoye in: *Niemands Land. Gedichten uit de Groote Oorlog*. Amsterdam: Prometheus, 2002.

worden geofferd om de voortgang hiervan veilig te stellen, al zullen ze er zelf nooit meer deel van uitmaken: "For God's invincible spring our love is made afraid; / Therefore, not loath, we lie out here; therefore were born, / For love of God seems dying." ("Exposure") ('Onze liefde is beducht om Gods onoverwinnelijke lente; / Daarom liggen we hier, zonder tegenzin; daartoe zijn wij geboren, / Want de liefde voor God lijkt te tanen.")

Een typisch element in het werk van Owen daarbij is zijn aandacht voor het lichamelijke. Als geen ander weet hij de verspilling van mannenlevens indringend voelbaar te maken, zoals bijvoorbeeld in het gedicht *Futility*. Met name de talloze manieren waarop de zintuiglijke waarneming wordt vernietigd, weet hij aangrijpend te verbeelden. Zijn homoseksualiteit, die zijn broer later tevergeefs heeft trachten weg te censureren door zijn brieven te verknippen, speelde daarin ongetwijfeld een rol. Maar niet de gevoeligheid waarmee hij een intiem beeld schetst van het lijden van de soldaten, maar de oorlog zelf verschijnt daarbij als tegennatuurlijk. Zijn radicalisme is niet politiek of religieus maar zit 'm juist op dit persoonlijke niveau.

Het is een vertrouwd cliché dat 'beschaving' slechts een dun vernis is dat in tijden van oorlog snel afbladdert. Maar in de gedichten van Owen en de roman van Remarque gebeurt ook het omgekeerde. Ontdaan van alle maatschappelijk verschillen, kwetsbaar en teruggeworpen op de meest basale reflexen en behoeften, kwam aan het front ook de gelijkheid van mensen (mannen) pregnant naar voren. Zoals in Remarque's roman Im Westen nichts Neues de onzinnigheid van maatschappelijke hiërarchieën blijkt, en de contouren voor een democratische gezindheid zichtbaar worden, vragen Owens gedichten in een wonderlijke mengeling van militaire kameraadschappelijkheid, christelijke naastenliefde en homoseksuele sensibiliteit aandacht voor de schoonheid en kwetsbaarheid van het menselijk lichaam. Beide aspecten zijn componenten geworden van een modern humanisme dat zo vanzelfsprekend is dat het ons perspectief, ook op (de) oorlog, vergaand bepaalt.

Maar tegenover het humanistische werk van Remarque en Owen staan ook gedichten en romans die heel andere conclusies trekken uit de oorlog. Denk aan de fascinatie voor het geweld zoals verwoord door Jünger of de onpersoonlijke, explosieve poëzie van Majakovski, het antisemitisme van Celine, of het futurisme van Ungaretti, in de jaren dertig sympathisant van Mussolini. Hun werk past niet zo comfortabel in het naoorlogse plaatje van liberale democratieën maar is evenzeer product van deze oorlog en belicht eveneens cruciale aspecten ervan, die onder meer een rol zouden spelen in de ontwikkeling van het fascisme.

In Groot-Brittannië zette de Eerste Wereldoorlog juist ontwikkelingen in gang die uiteindelijk zouden leiden tot de teloorgang van een meedogenloos imperialisme en een bikkelharde klassenmaatschappij. De waarden die het werk van de oorlogsdichters uitdraagt, waren daarbij eerder een gevolg van de oorlog dan het uitgangspunt ervan. Deze gedichten geven dan ook niet alleen een stem aan de honderdduizenden mannen die weggerukt werden uit de Britse samenleving, maar ook aan een mentaliteit die kenmerkend zou blijken voor de verdere ontwikkeling ervan.

Stijn van der Putte

De Eerste Wereldoorlog in de internationale vredespers van nu

In het Belgische blad *Vrede* (Tijdschrift voor Internationale politiek) schrijft Ludo de Brabander over 'De vredesbeweging en Wereldoorlog I'. Hij behandelt de dienstplicht, die samen met de massaproductie van het industriële kapitalisme de basis vormde voor de oorlogsvoering. Alleen in Australië (referendum!), het door Engeland bezette Ierland (nationale staking) en Zuid-Afrika ging de dienstplicht niet door.

De Brabander behandelt verder de burgerlijke vredesbeweging, het verzet van de vrouwenbeweging tegen de oorlog en de revolutionaire anti-oorlogsbeweging. (tinyurl.com/Brabander)

Enigszins vergelijkbaar is een herpublicatie in *Graswurzelrevolution* van Ulrich Bröckling, 'Proletarisch Patriotisme'. Hij heeft het over Marx en Engels als 'revolutionaire opportunisten'. Ze zagen het Russische rijk tot in de jaren zeventig van de 19e eeuw als een grotere bedreiging voor de arbeidersbeweging dan oorlog. Pas toen ze oog kregen voor de revolutionaire potentie van de Russische samenleving zelf, veranderde hun denken in dit opzicht. Daarnaast worden de posities van de hoofdstroom van de sociaaldemocratie aan het begin van de oorlog (vaderlandsverdediging en bescherming van de eigen organisatie), de links-radicale socialisten, zoals Luxemburg en Liebknecht en de syndicalisten/anarchisten geanalyseerd. (tinyurl.com/Graswurzel)

In *The Guardian* ('Echoes of 1914') stelt historicus Christopher Clark de vraag of er parallellen te trekken te zijn tussen de internationale conflicten van nu in landen als de Oekraïne en Libië en de voorgeschiedenis van 1914. Naast onheilspellende echo's ziet hij toch vooral verschillen en blijkt een aanhanger van de bekende uitspraak van Mark Twain dat de geschiedenis zich niet herhaalt, maar af en tot wel rijmt. (tinyurl.com/Echoes-1914)

Peace News bespreekt een handzaam boekje voor scholieren van Ann Kramer over de 20.000 Britse dienstweigeraars tijdens de eerste Wereldoorlog, 'Conchies – Conscientious Objectors of the First World War'. Daarin onder meer het verhaal dat vijftig dienstweigeraars in het geheim werden getransporteerd naar Frankrijk, waar ze vermoedelijk zouden zijn geëxecuteerd als de filosoof Bertrand Russell, een bekende pacifist met toegang tot de premier, niet had ingegrepen. (tinyurl.com/Ann-Kramer)

Kees Kalkman

Rusland en de gevolgen van

Wat aan het begin van de oorlog nog het Russische Rijk was, werd na de oorlog voorloper van de in 1922 opgerichte Sovjet-Unie. Toen de oorlog in augustus 1914 begon, leidde dit voor Rusland meteen al tot grote nederlagen in Noordoost-Polen en tijdens de beruchte slag bij Tannenberg. Polen, tot dan deel van het Russische Rijk, werd in 1916 verloren aan de Duitsers en de Duitse troepen rukten op tot 300 kilometer van Moskou. Het moreel van de Russische soldaat verslechterde en desertie werd een groeiend probleem. De voedselaanvoer was slecht en onregelmatig. Naarmate de frontlinie dichter bij het thuisfront kwam, werd de chaos groter.

Op 16 april 1917 kwam Lenin, leider van de bolsjewistische partij, terug in Petrograd na een decennium van ballingschap. Lenin beschouwde de Wereldoorlog als een imperialistisch conflict en riep de soldaten op hun geweren naar de kapitalistische leiders te richten die ze naar de loopgraven stuurden. Lenin kwam naar Rusland met Duitse steun: Berlijn hoopte dat de terugkeer van bolsjewieken die zich tegen de oorlog keerden de Russische oorlogsinspanning zou ondermijnen. Lenin's oproep 'Vrede, Land en Brood' kreeg toenemende steun van de bevolking en op 7 november 1917 werd de Voorlopige Regering afgezet en gold het Sovjetgezag.

De bolsjewieken beloofden vrede aan de inwoners van Rusland die zo zwaar onder de oorlog leden. Op 8 november 1917 deed Lenin een beroep op alle strijdende partijen om de oorlog te beëindigen. De Centrale Mogendheden reageerden door in te stemmen met een wapenstilstand aan het oostfront en Trotski ging in de winter van 1917-1918 onderhandelen over een aparte vrede met Duitsland en haar bondgenoten bij de Poolse stad Brest-Litovsk. Trotski probeerde tijd te rekken door de harde voorwaarden te weigeren, in de hoop op een revolutie in Midden-Europa.

Toen Duitsland echter in februari 1918 de strijd aan het oostfront hervatte, werden de bolsjewieken gedwongen om op 3 maart 1918 het Verdrag van Brest-Litovsk te ondertekenen. Door dit verdrag moesten Finland, Polen, de Baltische provincies, Oekraïne en de Kaukasus aan de Centrale Mogendheden worden overgegeven, totaal een derde van de bevolking van het Russische Rijk, een derde van haar landbouwgrond en driekwart van de industrie. De antibolsjewistische Russen die trouw gebleven waren aan de geallieerden, namen nu de wapens op tegen de bolsjewieken. Ze werden actief gesteund door de geallieerden die hoopten het Oostfront weer op te bouwen.

Begin 1919 steunden Frankrijk en Italië de Witten, zoals de anticommunistische krachten werden genoemd, met munitie en voorraden, terwijl de Britten en Amerikanen juist hoopten de strijdende Russische partijen te verzoenen. Ook toen al traden de VS als geopolitiek scheidsrechter op in de regio. In januari stelden de geallieerden voor om besprekingen te voeren over een wapenstilstand. De Roden, de communisten, gingen akkoord, maar de Witten weigerden. In maart 1919 ging de Amerikaanse diplomaat William C. Bullitt naar Moskou en kreeg daar vredesvoorstellen van de communisten die de geallieerden niet aanvaardden. Hierop staakten zij hun pogingen tot een oplossing te komen en voerden hun steun aan de Witten op.

Foto: Fotoarchief INSUDOK

Foto: Fotoarchief INSUDOK

PANTSERTREIN BURGEROORLOG

MILITAIRE INTERVENTIE

Rechtstreekse militaire interventie van de geallieerde strijdkrachten was er op kleine schaal, met een totale inzet van zo'n 200.000 soldaten. De Fransen concentreerden zich op Oekraïne, maar kwamen daar in een complexe strijd terecht tussen het Rode Leger, Witte Legers, Oekraïense nationalisten en anarchisten. In maart-april 1919 werden de Franse troepen alweer teruggetrokken, na nauwelijks een schot te hebben gelost. Britse troepen waren actief in Noordwest-Rusland en in het zuiden aan de Zwarte Zee waar de havenstad Batoemi bezet werd. Het achterliggende idee was het veiligstellen van de

de Eerste Wereldoorlog

CHINEES BATALJON, BURGEROORLOG

oliebronnen op de Kaukasus, waar Henry Deterding juist concessies had gekregen. Koninklijke/ Shell verloor echter haar oliebronnen omdat de bolsjewieken na de Oktoberrevolutie alle buitenlandse oliebelangen confisqueerden. De laatste Britse troepen uit Archangelsk en Moermansk vertrokken in de vroege herfst van 1919 en in juli 1920 ging ook Batoemi verloren. Het enige leger dat nog echt gevaar opleverde waren de Japanners die grote delen van Oost-Siberië bezetten.

In de eerste helft van 1919 vond ten oosten van het Oeralgebergte de belangrijkste strijd plaats. Admiraal Koltsjak, aanvoerder van een van de Witte legers, rukte op maar stuitte op een tegenoffensief van het Rode Leger. Koltsjak trok zich terug in Siberië en vormde in de stad Irkoetsk een regering die in december 1919 werd omvergeworpen door sociaal-revolutionairen.

In het Europese deel van het Russische Rijk was eind augustus 1919 het grootste deel van Oekraïne in handen van de Witten. De communisten waren verdreven, maar de Oekraïense nationalisten waren verdeeld in hun houding ten opzichte van generaal Denikin en zijn Witte leger. De nationalistische antisemitische leider Symon Petljoera (nog steeds aanbeden door de tegenwoordige Oekraïense nationalisten) stond vijandig tegenover hem, maar de Galiciërs in het westen gaven voorkeur aan hem boven de Polen, die zij als hun grootste vijand beschouwden.

In september 1919 trokken de Witten naar het noorden van Oekraïne om naar Moskou op te rukken. Op 13 oktober namen ze de stad Orjol in, 300 kilometer ten zuiden van Moskou. Intussen naderde vanuit Estland generaal Joedenitsj de stadsgrens van Petrograd (Sint-Petersburg). Maar door tegenaanvallen van het Rode Leger moesten de Witten zich terugtrekken: Joedenitsj naar Estland en Denikin naar Oekraïne waar zijn leger voortdurend werd aangevallen door de partizanen van Nestor Machno.

POOLS-RUSSISCHE OORLOG

In 1920 was er een laatste reorganisatie van de Witte legers op de Krim onder leiding van generaal Wrangel, die noordwaarts het Rode Leger aanviel en een deel van Oekraïne en het Koebangebied kon bezetten. Maar het Rode Leger overwon Wrangel en wat volgde was de evacuatie van 150.000 soldaten en burgers over zee van de Krim naar Turkije. Daarmee kwam in november 1920 een einde aan de Russische Burgeroorlog. Een ander conflict in die tijd was de Pools-Russische oorlog. Het Poolse staatshoofd Pilsudski had de pretentie het Poolse Rijk te laten herleven met oude grenzen van voor 1772 en viel in april 1920 Rusland aan. Zijn streven was het opzetten van een confederatie, waartoe ook Wit-Rusland, Litouwen en Oekraïne zouden behoren. In mei 1920 werd Kiev ingenomen met steun van de Oekraïense nationalisten, maar het Rode Leger wist de Polen te verdrijven. In oktober 1920 moesten de Polen akkoord gaan met een wapenstilstand. In maart 1921 werd het vredesverdrag van Riga van kracht, waarbij Polen grondgebied moest afstaan aan de RSFSR, voorloper van de Sovjet-Unie. Finland, Polen en de Baltische Staten (tot 1940) bleven onafhankelijk, terwijl Oekraïne en de zuidelijke Kaukasus (Armenië, Georgië en Azerbeidzjan) onderdeel werden van de Sovjet-Unie en pas in 1991 hun onafhankelijkheid terugkregen.

Na de interventie- en burgeroorlog werd consolidatie van het Sovjetgrondgebied de voornaamste prioriteit van Moskou en werd gestreefd naar normalisering van de betrekkingen met het Westen. Bij opbouw van diplomatieke relaties met Frankrijk en Groot-Brittannië wilde Stalin zich zelfs zo 'betrouwbaar' opstellen dat hij voorkwam dat de Spaanse Burgeroorlog in een revolutie uitmondde. De anticlimax kwam met het verdrag met nazi-Duitsland. De Baltische staten werden weer Russisch, het oosten van Polen werd bij Sovjet-Oekraïne gevoegd. Na de Duitse inval in de Sovjet-Unie op 22 juni 1941 volgde de bezetting door de nazi's. De troepen van Hitler werden in de Baltische staten en in het westen van Oekraïne als bevrijders ontvangen. Na afloop van de Tweede Wereldoorlog kwamen grote delen van Oost-Europa onder heerschappij van Moskou.

In de Russische geschiedschrijving wordt op de Eerste Wereldoorlog teruggeblikt als de periode waarin een einde kwam aan het Russisch Imperium van de tsaren en het begin van de Sovjetperiode. De geopolitieke gevolgen van de Eerste Wereldoorlog waren in eerste instantie een verlies van grote delen van het Russisch grondgebied aan Duitsland als gevolg van het Verdrag van Brest-Litovsk, maar na de Duitse capitulatie beperkte dit verlies zich tot Finland, Polen en de Baltische staten Estland, Letland en Litouwen, hoewel deze drie laatste landen als gevolg van de Tweede Wereldoorlog weer deel van de Sovjet-Unie werden tot 1991.

De situatie na beide wereldoorlogen legde onder meer de basis voor de huidige geweldsspiraal in Oekraïne, waarbij ook nog teruggegrepen wordt op de extreemnationalistische en antisemitische standpunten van Symon Petljoera. Zijn portret wordt meegedragen in nationalistische demonstraties, wat weer leidt tot geweld tegen de joodse bevolking in bijvoorbeeld de Zuid-Oekraïense stad Odessa.

Bas van der Plas

Voor staat en soldaat

Medische dubbele loyaliteit in tijd van oorlog

In tijd van oorlog, zoals in de nu alom herdachte Eerste Wereldoorlog, moet de arts twee heren dienen: Hippocrates en Mars. Deze dubbele loyaliteit is niet typisch voor oorlogstijd. Zij speelt ook bij artsen in dienst van verzekeringsmaatschappijen, bedrijven, maatschappen of ziekenhuizen. Maar, zoals wel vaker, is dit in oorlogstijd misschien niet principieel anders, maar wel veel groter, uitgebreider, intenser.

Uit: "Om de geest van Jan Soldaat" van Hans Binneveld

Doorgaans worden de gevolgen van dubbele loyaliteit in tijd van oorlog geschetst door erop te wijzen dat 'genezen' synoniem was/is aan 'weer gereed maken voor oorlogsdeelname' en dat het medische werk erop gericht was/is de staat zoveel mogelijk het uitbetalen van oorlogspensioenen te besparen. Maar dat deze gevolgen ongelijk verdeeld zijn over diverse categorieën zieken en gewonden, krijgt weinig aandacht, al moet er meteen bij worden gezegd dat dit een epidemiologische ongelijkheid is, en dus niet opgaat voor iedere individuele arts. Individuen worstelden met de dubbele loyaliteit. Zij die geheel kozen voor Hippocrates, kwamen vaak in conflict met hoger geplaatste militairen. Zij die geheel kozen voor Mars, en/of voor het bevredigen van de eigen medische nieuwsgierigheid, werden op dat moment en op die plek doorgaans zeer gewaardeerd, maar later vaak alsnog weggezet als duivels in witte jassen. Kenmerkend voor de drie categorieën die ik zal behandelen – de gezichtsmismaakten, de invaliden en de neurotici – is dat er steeds minder sprake zal zijn van Hippocrates en steeds meer van Mars. Het tijdperk is 1914-1918.

DE GEZICHTSMISMAAKTEN

Vele duizenden verlieten voor eeuwig door vlammenwerpers of granaatsplinters verminkt de slagvelden van de oorlog, en dat op een wijze waar de maag van omdraaide. Mismaakt maakt misselijk. Velen van hen zullen jaloers zijn geweest op de soldaten die hun wonden niet hadden overleefd. Zo vroeg Ludwig Renn zich af hoe een man die geen neus en mond meer had, in godsvredesnaam nog kon leven, en of hij niet alsnog zou sterven omdat eten onmogelijk was geworden.

De plastische chirurgie was er vooral op gericht het gezicht weer enigszins toonbaar te maken. Voor de artsen was het volkomen duidelijk dat de soldaten voor altijd waren uitgeschakeld voor de strijd en dat zij ook in de wapenindustrie nooit meer een rol zouden kunnen hebben, al was het maar omdat zij het hospitaal pas zouden kunnen verlaten als de oorlog al lang en breed voorbij was. Iedere patiënt kreeg meerdere, soms tientallen operaties, waardoor vaak is gezegd dat de oorlog het specialisme enorm vooruit heeft gebracht. Maar ook in 1918 stond, ondanks alle al dan niet vermeende vooruitgang, de plastische chirurgie nog in de kinderschoenen. Op een bepaald moment waren de artsen uitbehandeld. De patiënt zag er dan zeer zeker doorgaans beter uit dan van te voren, maar wat ook duidelijk was, was dat 'beter' een zeer relatief begrip is. Nog steeds waren omschrijvingen als 'Frankenstein' of 'waterspuwer' zeer op hun plek.

De vraag werd dan ook: hoe krijgen we deze patiënten terug in de maatschappij? Dat was van groot belang, ten eerste voor de patiënten zelf, maar ook voor de staat, omdat iedere mismaakte die desondanks in zijn eigen onderhoud zou kunnen gaan voorzien, geld bespaarde. 'Maskers' was het antwoord, maar die konden de waarheid hooguit verbergen en niet wegnemen. Dus bleef een groot deel van hen lange tijd of zelfs permanent binnen de muren van het hospitaal. Daar maakten zij zich nuttig als tuinman, klusjesman, keukenhulp of verpleger. Zo werd alsnog bereikt dat er niet al te veel pensioenen aan hen hoefden te worden uitgekeerd, maar het neemt niet weg dat de medische aandacht zeer zeker meer uitging naar de patiënt dan naar de staat.

DE INVALIDEN

Ook de tienduizenden invaliden zouden niet meer als soldaat aan de oorlog deel kunnen nemen, maar, op voorwaarde van een goede prothese, kon hij wel een steentje blijven bijdragen aan de oorlogsinspanning én na de oorlog een beroep

uitoefenen. Goede zorg werd letterlijk waardevol. De zorg, het medelijden, was nog steeds volop aanwezig, maar begon zijn grenzen te vertonen. Orthopedie werd door artsen ontwikkeld én door de staat gesteund omdat het de maatschappij vele hulpeloze pensioentrekkers kon besparen. Orthopedie moest de geïnvalideerde soldaat weer terugtoveren in het gezonde individu, de productieve burger en de mannelijke kostwinner die hij eens was geweest of zou zijn geworden. Het succes van de orthopedie werd een soort graadmeter voor het succes van een modern, oorlogvoerend land. Orthopeden zijn dan ook wel gekarakteriseerd als de sociale waakhonden van de natie. In Amerika werd medewerking aan de voorgeschreven therapieën zelfs verplicht gesteld, op straffe van oneervol ontslag uit het leger, met alle gevolgen van dien.

Probleem was hierbij natuurlijk wel dat sommigen te zeer geïnvalideerd waren voor succesvolle rehabilitatie en dat er domweg niet genoeg protheses waren, ook omdat ongeveer de helft niet door het lichaam werd geaccepteerd. Verder werden de protheses uit oogpunt van kosten en efficiency steeds vaker aan de lopende band in plaats van per individu geproduceerd waardoor zij, ook als ze wel werden geaccepteerd, steeds minder comfortabel zaten. Zij zaten redelijk voor velen, maar voor niemand goed. Desalniettemin gaven zij de mogelijkheid niet alleen het menselijke lichaam, en daarmee de mensheid, te herstellen, maar ook om een nieuwe mens, en daarmee een nieuwe mensheid, te creëren. Bij beide, restauratie én innovatie, werd er een kien oog op de belangen van de staat gehouden. Restauratie doordat het een mogelijkheid tot het vergaren van een inkomen gaf, innovatie door bij de restauratie niet (alleen) te kijken naar wat voor beroep de soldaat wilde uitvoeren, maar ook naar waar in de toekomst waarschijnlijk de economische belangen van de staat lagen om daar dan bij de productie en het verdelen van de protheses zoveel mogelijk rekening mee te houden.

DE KAUFMANN-KUUR

De prothese was zo van voordeel voor zowel patiënt, arts als staat waardoor de gehandicapte soldaat een metafoor werd voor de gewonde staat. De staat moest zich herstellen en dus moest de geïnvalideerde hersteld worden. Het helen van de soldaat, heelde de natie. Veel artsen claimden dat iedere invalidering door een prothese kon worden 'genezen'. Wanneer dat niet lukte, was het de schuld van de patiënt zelf. Die leed dan overduidelijk aan een 'pensioen-neurose': het blijven hangen in ziekte omdat dat geld opleverde zonder te hoeven werken.

Het moge duidelijk zijn: natuurlijk was er doorleefde zorg voor en diep gevoeld medelijden met de geïnvalideerde soldaat. Maar de belangen van de staat begonnen een heel fiks woordje mee te spreken.

DE OORLOGSNEUROTICI

Wat het voorbeeld van de invaliden ook toont, is dat de oorlog fiks wat mogelijkheden leverde om het belang van een specialisme voor het 'welzijn' van de natie te tonen, wat status en geld opleverde. Dit gold ook voor de psychiaters en neurologen, twee specialismen waartussen in het begin de twintigste eeuw nog lang zo'n diep onderscheid niet bestond als heden ten dage. Zeker in de ogen van veel militairen, die vaak toch al weinig op hadden met de medische kant van hun bedrijf, waren onzichtbare wonden géén wonden, waardoor de psychiaters extra hard hun best moesten doen om respectabel te worden. Voor de psychiaters/neurologen zelf echter was het duidelijk: een sterk zenuwstelsel en een sterke wil waren de sleutel tot militair succes. Alleen dan zou een soldaat de strijd kunnen doorstaan, alleen dan zou hij zonder vraag of twijfel de noodzakelijke bevelen opvolgen.

Naast de onzichtbaarheid van de wond/ziekte, was een tweede verschil met de invaliden en zeker de gezichtsmismaakten, dat de angst voor een epidemie van oorlogsgekken groot was. Het zijn cruciale verschillen bij het verklaren van de argumenten achter de hulp aan de neurotici. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in het verschil dat de Britten aanbrachten tussen shellshock-ziek of shellshock-gewond. 'Ziek' betekende: ziek of gewond niet als gevolg van de oorlog. Ziek worden kon immers altijd en overal.

'Gewond' betekende: ziek of gewond wél als gevolg van de oorlog. In het eerste geval had men geen recht op een oorlogspensioen en in het tweede geval wel. Van artsen werd verwacht dat ze zoveel soldaten als maar mogelijk 'ziek' verklaarden. Het spreekt voor zich dat vooral de neurotici het moeilijk hadden om het label 'gewond' te krijgen, ook al was de term 'shellshock-ziek' veel stigmatiserender omdat dan de oorzaak, veelal 'familiaire karakterzwakte', in de soldaat zelf zat. Enkele maanden voor het einde van de oorlog werd de Britse artsen zelfs bevolen niemand meer shellshock-gewond te verklaren, juist vanwege de genoemde onzichtbaarheid en de angst voor epidemische effecten.

Foto: Gillies Archieves, Sidcup, Groot Britannië

SOLDAAT BELL NA EEN PAAR OPERATIES (1918)

Het gevolg was dat de zware gevallen, die naar het achterland werden gebracht, een harde maar snelle en volgens de artsen altijd succesvolle therapie wachtte, als de patiënt tenminste overleefde. Deze was louter gericht op de symptomen (trillen, niet kunnen spreken, niet kunnen lopen) en bestond uit één sessie met de deur op slot, uitgevoerd door een zeer autoritaire arts-officier tegen een onderdanig geachte soldaat-patiënt. De methode bestond uit een combinatie van bevel ('Gij zult genezen') en pijn, bijvoorbeeld door de toepassing van elektromassage. Het doel: de soldaat banger te maken voor het hospitaal dan voor het front. Officieren werd een dergelijke kuur uiteraard onthouden. Geen wonder dat de psychiaters soms niet als de advocaten van hun patiënten werden neergezet, maar als gewillige medestanders van de militaire leiding die een gewillige soldaat wensten die zo snel als mogelijk naar het front (of de wapenfabriek) zou terugkeren.

Natuurlijk waren er nationale verschillen, zowel in handelwijze als achterliggende argumenten, waarbij de Duitsers bijvoorbeeld vaak in economische termen over de neurotici spraken. Zij waren vaak al tevreden als de soldaat in de wapenfabriek tewerkgesteld kon worden. De Fransen en Britten daarentegen beschouwden de neuroticus vanuit een genderperspectief. Zij waren alleen tevreden met inzet aan het front, omdat alleen daar een gefeminiseerde soldaat kon bewijzen weer echt man te zijn geworden. Ook het feit dat Oostenrijk-Hongarije de *Überrumpelungstherapie* langer en harder toepaste dan de andere landen is interessant. Dat was omdat de vaak Duitssprekende psychiaters deze 'spraakloze' kuur goed uitkwam in een veeltalig leger. Maar de overeenkomst tussen alle oorlogvoerende landen was dat, veel meer dan in het geval van de gezichtsmismaakten en ook meer dan in het geval van de invaliden, het belang van de oorlogvoerende natie veel meer in het oog werd gehouden door zoveel mogelijk van hen zo snel mogelijk weer inzetbaar te krijgen en door de kosten van de zorg en de therapie, zowel tijdens als na de oorlog, zo laag mogelijk te houden. Na de oorlog waren het dan ook de neurotici die veruit het meeste moeite hadden alsnog een pensioen te krijgen. Frankrijk gaf zelfs in principe nooit een pensioen aan neurotici. Wel moet daarbij worden gezegd dat dat zeker ook te maken had met economische problemen. Zeker Duitsland moest wel een strikt pensioenbeleid voeren – al was het desondanks en enorme kostenpost. Maar het was zeker geen toeval dat de neurotici hiervan de voornaamste slachtoffers waren. Vanaf 1926 was het ook daar voor hen onmogelijk om een pensioen aan te vragen. Dat werd door sommige artsen helend genoemd, omdat daarmee vermeden werd dat zij ook nog een pensioen-neurose kregen. Maar zeer zeker speelde hierbij ook een rol dat zij meer en meer de schuld van de nederlaag in de schoenen geschoven kregen, samen met socialisten, anarchisten en, uiteraard, de Joden. Een pensioen zou een beloning voor verraad zijn.

CONCLUSIE

Het bovenstaande betekent dat binnen het spectrum van de dubbele loyaliteit jegens patiënt en staat, de zorg bij de gezichtsmismaakten zoveel mogelijk aan de kant van de patiënt kwam te liggen, bij de invalide ergens in het midden, en bij de neuroticus aan de kant van de staat. En volgens velen werd bij die laatste categorie de grens van wat ook in oorlogsomstandigheden menselijk aanvaardbaar was, met regelmaat doorbroken. Niet voor niets zijn diverse artsen aangeklaagd. Dit is niet zonder gevolgen gebleven voor moderne concepten over de autonomie van de patiënt, al zou er nog een oorlog worden uitgevochten, met nog veel grotere en frequentere inbreuken op de medische ethiek, voordat die autonomie algemeen zou worden erkend.

Leo van Bergen

Leo van Bergen is medisch historicus en heeft als onderzoeker over diverse onderwerpen gepubliceerd, onder meer over de rol van het Rode Kruis in oorlogstijd. Een herziene versie van zijn boek Zacht en Eervol (1999) over de Eerste Wereldoorlog wordt binnenkort heruitgegeven bij Manteau. Op zijn website http://www.leovanbergen.nl staat meer informatie over zijn werk.

KORTE BERICHTEN

Kernwapenfabriek

Op 19 mei jl. werd de Engelse kernwapenfabriek in Burghfield door 12 vredesactivisten geblokkeerd. 8 Van hen ketenden zich aan elkaar. De blokkade heeft meer dan 4 uur geduurd en maakt deel uit van een bredere opzet met het doel de productie van kernkoppen in de fabriek te stoppen. Mensen van War Resisters' International waren er actief bij betrokken.

Thailand

Het leger van Thailand, dat vorige week voor de zoveelste maal een staatsgreep pleegde, heeft de afgelopen tien jaar (2003-2012) voor ruim 67 miljoen euro wapens in Nederland gekocht.

Sinds de voorlaatste militaire staatsgreep, in 2006, zijn weliswaar een aantal wapenexportvergunningen geweigerd, maar de meeste werden zonder probleem verleend. De regering meent dan dat de aard van de betrokken goederen inzet bij interne repressie onwaarschijnlijk maakt. Uit de inzet van Nederlandse wapens in Bahrein en Egypte tijdens de Arabische Lente is echter gebleken dat dat soort zaken van tevoren vaak slecht is in te schatten. Bovendien versterkt elke wapenleverantie de positie van de Thaise krijgsmacht.

Amerikaanse woede

In de Israëlische media verscheen (van de hand van één van 's lands meest gevierde journalisten) een brisant artikel, waarin de Amerikaanse onderhandelaars bij de 'peace talks' tussen Israël en de Palestijnen uiteenzetten waarom de 'onderhandelingen' zijn mislukt, welke (vergaande) toezeggingen de Palestijnen hebben gedaan, en wat de reactie van de Israëli's daarop was.

Het Amerikaanse oordeel over Israëls sabotage is genadeloos. Obama c.s. lijken er bewust voor gekozen te hebben de Amerikaanse woede publiek te maken. Er wordt verondersteld dat hoofdonderhandelaar Martin Indyk de voornaamste bron voor het artikel is, met goedvinden/op instigatie van Kerry en Obama.

Ondanks het evidente belang werd dit nieuws door de Nederlandse media genegeerd. Nederlanders worden niet op de hoogte gesteld van de Amerikaanse conclusies over negen maanden durende 'peace talks'.

Geweld in media en games

De Werkgroep TV-geweld zoekt vrijwilligers die de nu al enkele jaren op een laag pitje functionerende werkgroep, nieuw leven willen inblazen. Decennia lang speelde deze werkgroep een grote rol in het mensen en instanties bewust maken van de schadelijke gevolgen van de overmaat aan geweld op tv, in games en andere media. Niet zonder succes: er kwam een Kijkwijzer en mediawijsheid is nu een thema op scholen.

De Werkgroep TV-geweld is in 1986 opgericht vanuit de vredesbeweging. Die achtergrond brengt met zich mee dat de insteek meer is dan kinderen weghouden van schokkende beelden. Van jongs af aan worden we geconfronteerd met media die de gedachte uitdragen dat met geweld problemen snel opgelost kunnen worden, dat geweld de vanzelfsprekende en enig mogelijke methode is om onrecht te bestrijden. Die propaganda heeft invloed op kinderen, maar ook op volwassenen.

Tegenover dit 'harde' wereldbeeld waarin mensen alleen luisteren naar geweld, wil de werkgroep, ook in amusementsprogramma's en games, een meer realistisch beeld stellen. Gelukkig worden de meeste conflicten nog steeds zonder geweld opgelost. Dat moet zo blijven en we moeten bovendien zoeken naar geweldloze oplossingen waar nu nog geweld aan de orde is.

Momenteel is de website www.tvgeweld.nl, die nog steeds druk bezocht wordt, de belangrijkste activiteit. De inhoud en vormgeving behoeft echter vernieuwing. Daar zijn vrijwilligers voor nodig en ook om het lobbywerk weer op te pakken. Verder zijn mensen nodig die studie maken van de nieuwste ontwikkelingen op dit terrein en mensen die als woordvoerder de pers te woord kunnen staan. Kortom, er zijn mensen nodig met verschillende kwaliteiten die ingezet willen worden op de terreinen waar ze goed in zijn en plezier in hebben. Het gaat om onbetaald werk, maar onkosten worden wel vergoed.

Voel je er iets voor om mee te werken aan het streven naar minder geweld als amusement in media en games, neem dan contact op met Trudie Rigter, tel. 035-623.38.90, info@tvgeweld.nl

Facebook-tool

Upact, de Eerlijke Bankenwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer komen met een facebook-tool ter aanvulling op de Eerlijke Bankenwijzer en de Eerlijke Verzekeringswijzer. De ene bank of verzekeraar is de andere niet. Sommige banken en verzekeraars investeren bv. in wapenproducenten die wapens leveren aan dictators. U vindt de tool op: www.timelinemovement.org/wapens.

Gaza's Ark

Gaza's Ark, een Palestijnse vissersboot, is in de haven getroffen door een bomaanslag en gedeeltelijk tot zinken gebracht. De bedoeling was dat Gaza's Ark, met Palestijnse producten aan boord, de Israëlische blokkade van Gaza zou breken. Het comité erachter heeft laten weten door te gaan: 'Hoop en rechtvaardigheid zijn onzinkbaar'.

Wereldproblemen oplossen

Tijdens de Unesco Scholendag in Den Haag werd het voor leerlingen tussen de 10 en 15 jaar bedoelde, educatieve spel Vrijheid zonder Grenzen gelanceerd. In de game moeten de leerlingen zich buigen over wereldproblemen en daar oplossingen voor aandragen. De game is ontwikkeld door iGlow Connect, in samenwerking met o.a. het Museum voor Vrede en Geweldloosheid.

Militarisering jeugd

Is het genoeg om ons tegen oorlog te verzetten als we ons bedreigd voelen? Moeten we ons niet in de eerste plaats afvragen: Hoe leren we oorlog? Die vraag

staat centraal in dit project "Countering the militarisation of youth" van de WRI. Bekijk op internet vimeo.com/88753548 eens.

Steun dit project en help de militarisering van de jeugd bestrijden. Een korte crowdfundingsactie was reeds succesvol, maar uw bijdrage is nog steeds welkom bij de Nederlandse sectie van de WRI onder vermelding van "WRI project tegen militarisering".

IBAN: NL27INGB0003772349 t.n.v. Vredesbeweging Pais. Giften zijn fiscaal aftrekbaar.

Europa

Vrouwen voor Vrede en WILPF Nederland hebben de programma's van de Nederlandse politieke partijen voor de Europese verkiezingen onderzocht. Gekeken is naar thema's die relevant zijn voor vrede. Ook na de verkiezingen nog interessant! Zie: www.vrouwenvoorvrede.nl en www.wilpf.nl

Wilt u weten welke Euro-parlementariër 'goed' stemde als het gaat om bewapening en wapenhandel? Kijk dan op de www.score-ep.org. De gegevens werden verzameld door Vredesactie en de Campagne tegen de Wapenhandel. Op dezelfde site vindt u ook het stemgedrag m.b.t. milieuzaken.

Oekraïne

De Duitse vredesbeweging heeft over de voortdurende strijd in de Oekraïne geen eensluidend oordeel maar wel gemeenschappelijke posities, die berusten op beginselen van geweldloosheid en volkenrecht. Uit zorg over de situatie in Oekraïne die zich verder toespitst, hebben de 'Bundesausschuss Friedensratschlag' en de 'Kooperation für den Frieden' een verklaring uitgebracht waarmee zij zich tot de vredesbeweging en de openbaarheid wenden. De verklaring sluit af met de volgende eisen:

– stop alle wapenhandel vanuit Europa naar Rusland en naar Oekraïne;
– stop de opbouw van het raketafweersysteem in Europa, dat door Rusland alleen als bedreiging wordt ervaren;
– de NAVO moet het veiligheidsstreven van de Russische Federatie even serieus nemen als dat van Oekraïne;
– de neutraliteit van Oekraïne dient door alle conflictpartijen geaccepteerd en gerespecteerd te worden;
– geen deelname van rechts-extremen en fascistische krachten in de regering van Oekraïne;
– een retorische ontwapening van de politiek en de media.

Volledige verklaring: www.vredessite.nl/nieuws/x_695.html

Vredesliederen

Penny Stone, een vredesactiviste o.a. actief in War Resisters' International, heeft het initiatief genomen tot het samenstellen van een internationaal boek met korte vredesliederen. Zij vraagt iedereen die daaraan iets kan bijdragen contact met haar op te nemen via singlouderthanguns@gmail.com.

Summer Camp

"Ik ben thuis in de hele wereld!" Kom naar het internationale antimilitaristische zomerkamp 2014 van 31 juli tot 4 augustus op de Peakhill Farm in Theberton Suffolk in Engeland, dat georganiseerd wordt door Peace News ("voor geweldloze revolutie").

Deelname kost € 24 tot € 120 afhankelijk van je inkomen. Kinderen tot 14 gratis!

Voor meer informatie en boeken van een plek: www.peacenewscamp.info

Nieuwe film

Er is een nieuwe film uitgebracht: "Kernwapens, niet vernieuwen maar afschaffen" – over de komende modernisering van kernwapens op de vliegbasis Volkel. De bedoeling is bij te dragen aan de weer oplaaiende discussie rondom deze kernwapens. Maker van de film is de bekende vredescineast Huib Schoonhoven.

Vredesactie

Vredesactivisten voerden op 27 maart actie bij de jaarlijkse conferentie van het Europees Defensieagentschap (EDA). Ze zaten in een plas rode verf en verhinderden zo de toegang tot de conferentie. Europese toppolitici kwamen op de conferentie samen met topmensen uit de wapenindustrie.

Met hun actie protesteerden ze tegen de buitensporige invloed van de Europese wapenbedrijven op het Europees veiligheidsbeleid. CEO's van Europese wapenbedrijven krijgen op dit soort conferenties een podium om hun verlanglijstjes aan de EU over te maken.

Breien voor vrede

In het vorige nummer berichtte VredesMagazine al over de Britse campagne Wool Against Weapons, die op 9 augustus a.s. 2 kernwapenfabrieken met een gebreide sjaal wil verbinden. Dit initiatief wordt nu ook vanuit de Nederlandse vredesbeweging actief gesteund.

Wol Tegen Wapens is het motto waaronder Omslag Werkplaats voor Duurzame Ontwikkeling en Vredesburo Eindhoven aansluiten bij de Britse campagne: een oproep om ook in Nederland mee te breien aan een elf kilometer lange vredessjaal, die de kernwapenfabrieken in Aldermaston en Burghfield (graafschap Berkshire) met elkaar zal verbinden. Dit felroze protest is onderdeel van een brede campagne tegen modernisering van het Britse atoomwapenprogramma Trident.

Meer info: www.omslag.nl/woltegenwapens

Vredesactie vrijgesproken!

13 Maart sprak de correctionele rechtbank te Brussel de Belgische organisatie Vredesactie vrij in de zaak die aangespannen was door de minister van defensie. Vredesactie werd vervolgd vanwege een geweldloze actie in 2008 bij het Ministerie van defensie.

De actie verliep geweldloos en er werd niets beschadigd. De rechter volgt de argumentatie van de procureur en van Vredesactie en oordeelt dat het dossier tegen Vredesactie te zwak is. De rechter stelt dat de organisatie geen fout heeft begaan. Vredesactie kan dus ook niet worden verplicht te geclaimde schade van 233,86 euro te betalen.

Tentoonstellingen Vredesmuseum

T/m 30 aug: Historische Vredesaffiches in Gouda.

4 t/m 30 aug: Gandhi in Wommels (België)

Meer info: www.vredesmuseum.nl/info/agenda.php of 015-785.01.37

Meer en uitvoeriger VredesNieuws vindt u op: www.vredessite.nl/nieuws

Dossier JSF

Tijdens een bijeenkomst over de Nederlandse defensie op het kantoor van de SP vertelde Christ Klep, militair historicus, onlangs dat zijn onafhankelijke, sceptische houding, bijvoorbeeld ten aanzien van de Joint Strike Fighter, hem in defensiekringen niet bepaald in dank was afgenomen. De manier waarop hij dat zei, suggereerde dat het hem ook problemen had opgeleverd. Maar dit was geen vorm van zelfbeklag. Zijn opmerking stond binnen een betoog, dat stelde dat het Nederlandse defensiedebat lijdt aan bloedarmoede. Het wordt overheerst door militaire en economische belangengroepen en de werkelijk onafhankelijke experts zijn op de vingers van een hand te tellen – en dan houdt je nog vingers over.

Klep is een van die zeldzame kritische, commentatoren met een redelijke toegang tot de media. Dit is zonder twijfel te danken aan zijn tegelijkertijd scherpe en gezellige manier van converseren.

Hij vertegenwoordigt – zonder dat hij geloof ik beschikt over veel gevechtservaring – een ander type dan de strak in het pak zittende officier buiten dienst die steeds met veel verve het nieuwste wapensysteem of de laatste NAVO-strategie verdedigt. Opmerkelijk genoeg komt Klep met zijn galgenhumor over als iemand die dichter staat bij de praktijk van de beroepsmilitair, en dan waarschijnlijk vooral die van het lagere kader. Een typische Klep-opmerking is bijvoorbeeld de volgende: "De politietrainingsmissie naar Kunduz heeft nauwelijks enig nut. Het is veilig genoeg om erheen te gaan, zegt het kabinet, maar we sturen wel F-16's mee. Impliciet zeg je daarmee dus dat het niet veilig is. Bovendien: in Kunduz gaan we wéér alles doen wat indruist tegen alle militaire principes: je blijft op één plek zitten, je bent totaal voorspelbaar, je neemt te weinig vuurkracht mee." (NRC Next, 27 april 2011)

In zijn nieuwe boek over de JSF staan weer tal van dit soort voorbeelden waarbij brandhout wordt gemaakt van opportunistische politici en de kuren van de legerleiding. Het is een knap stukje werk, omdat de ingewikkelde technologische en militair-economische vraagstukken helder uiteen worden gezet en op die manier de berg aan rapporten en militaire vakliteratuur die er inmiddels over de JSF is toegankelijk wordt gemaakt.

Verwacht geen spectaculaire nieuwe onthullingen, maar eerder een compendium-achtig boek, waarin zowel het Nederlandse politiek proces, als het financieel-economische project en de militair-strategische rol van de JSF (ook de nucleaire) in kaart wordt gebracht. De conclusie is dat de JSF to big to fail is, net als een systeembank, te groot om te vallen. De militaire en politieke top in de VS zijn de gevangenen van hun eigen megaproject geworden. De Nederlandse politiek wordt meegezogen in de slipstream.

Kees Kalkman

Christ Klep, dossier JSF – Joint Strike Fighter, het megaproject, de politiek, de aankoop.
Boom – Amsterdam 2014, 197 blz. met register.

Foto: Martin Broek.

Terwijl steeds meer pensioenfondsen zich terugtrekken uit bedrijven die kernwapens maken, stegen de ABP beleggingen in kernwapens afgelopen jaar met 35% tot 1,1 miljard euro. Op 23 april protesteerde Stop Wapenhandel hiertegen bij een ABP bijeenkomst in Amsterdam. Er kwam veel bijval van ABP deelnemers en bezoekers. Uit onderzoek blijkt ook dat een meerderheid van de ABP-deelnemers tegen het beleggen in kernwapens is.

DE ONMOGELIJKE URBANISATIE

ZOALS TE ZIEN IS AAN ONZE
BIJ DE RITUELE AUTOPSIE
IN TWEE GEHAKTE HOOFDEN

LIGGEN IN ONZE HERSENEN NOG VELE
ONGEBOUWDE PERSELEN
DUS WELDRA

VOOR OPENBARE ONTEIGENING VATBAAR
EN VOOR VOLGEBOUWD WORDEN MET DE HOGE
LICHTGEGEKLEURDE KAZERNEBLOKKEN

VAN DE DAGERAADS DER MIERENMEESTERS

GUST GILS

De tekst is te vinden aan de Noordzijde van het Paleis van Justitie in Gent